

НОВА ПОСТАВКА ВОЈНОГ МУЗЕЈА ЈНА

Јубиларна 1961. година обогатила је Београд једном значајном културном установом. 20. октобра, на 18-годишњицу ослобођења престонице, председник Републике Јосип Броз Тито свечано је отворио изложбене дворане Војног музеја у новој згради на главном бреду Калемегданске тврђаве. 1878. године, за владавине кнеза Милоша Обреновића, основан је Војни музеј тадашње кнежевине Србије. То је био други музеј у Србији, јер је 1844. године Друштво српске слаvesности у Београду основало Народни музеј. Ослободилачки ратови које је Србија водила у XIX веку и стварање регуларне српске војске, све су то елементи који су омогућили сакупљање музејске збирке војне археологије. Прва музејска изложба Војног музеја отворена је у једној малој октогној згради (бивша цамија) у горњем граду Калемегданске тврђаве, недалеко од римског бунара.

У првом светском рату, за време повлачења српске војске ка југу, композицију у којој су били музејски предмети заплениле су мацарске окупационе чете. После првог светског рата, окрњене збирке су враћене из Будимпеште у Београд. Тек 1937. године долази до поновног отварања Војног музеја у две мале зграде у којима је музеј био смештен све до 1960. године. Иако је релативно велико богатство музеја у драгоценим трофејима давало могућност музејског приказивања једне слободарске ратне историје, његова поставка од 1937. године тежила је изразитој глорификацији династије Караборђевића. У II светском рату је поново опљачкан музејски фонд. Скупоцене збирке и појединачни предмети однешени су у Немачку и нестали су без трага.

После ослобођења музеј је поново развио своју активност. Он је пре свега обогачен са великом збирком предмета из ослободилачког рата 1941—1945. године. Поред неколико успешних изложби, од којих је најзначајнија она из 1951. године посвећена 10-годишњици устанка народа Југославије, Војни музеј је имао и своју сталну изложбену поставку: музејски приказ раније ратне историје и народноослободилачког рата.

Али су услови у којима је морао да дела били више него неповољни. Посебно депои у баракама које нису испуњавале потребне услове за рад, као и музејске радионице и радне просторије нису пружали могућност да се музејски рад развије и да достигне ниво савремене музеологије.

1956. године донесена је одлука да се зграда у којој је раније био смештен Војногеографски институт адаптира за потребе нове изложбене поставке, депоа и радних просторија Војног музеја. Иако је зграда (саграђена 1929. године) са урбанистичког становишта а и са становишта очувања аутентичности Калемегданске тврђаве веома неповољна за ову сврху, Војни музеј се морао оријентисати на њену адаптацију. И то из више разлога. Пре свега, најисцрпљивији амбијент за војне музеје уопште представљају старе тврђаве. Тврђаве пружају ванредне могућности за излагање старог оружја. Тиме музејски експонати оживљавају тврђаву, дочаравају њене функције, чине је атрактивнијом. Војни музеј чини тиме услугу тврђави, а тврђава својим старим зидинама нуди експонатима Војног музеја историјски оквир који не може дати никакво ново здање. Посебан значај представљала је могућност адаптације казамата за изла-

гање експоната. Испод главног бедема Калемегданске тврђаве, на којем се налази музејска зграда, протеже се низ међусобно повезаних бедемских лагуна. Њихова архитектура и комуникативна веза дају ванредне изложбене дворане. То нису једини разлози који су ишли у прилог опредељењу да Војни музеј остане на Калемегдану. Чињеница да је његово стварање и делатност од осам деценија везана за Калемегдан, наметала је у извесном смислу обавезу да се одржи једна традиција која није лишена симболике великих догађаја које музеј својим експонатима приказује.

Најзад, што је за све музеје од првостепеног значаја, Калемегдан као најпривлачније шеталиште и парк престонице обезбеђује добру посету.

Обимни радови који су се одвијали у току четири године своде се на грађевинско-техничке и музеолошке.

ГРАЂЕВИНСКО-ТЕХНИЧКИ РАДОВИ НА ЗГРАДИ И БЕДЕМУ

Грађевинско-технички радови нису били ни мали ни једноставни. Требало је много напора и грађевинско-пројектантске вештине да се једна зграда која је имала сасвим другу намену прилагоди захтевима музеја, који има широку тематичку музејског приказивања наше богате ратне историје кроз 14 столећа. Свака тема, свака група експоната, а понекад и појединачни експонат, тражили су одређено оформљење унутрашњег простора. Истовремено, савремена музејско-техничка опремљеност коју Војни музеј користи у новој згради (уређаји за климатизацију, савремено музејско осветљење, сигнални уређаји против пожара) постављали су нове захтеве, наметали врло сложена техничка решења, нужна у условима адаптације.

Рад на спољњом простору, тврђавском бедему и рову који захватају простор од преко 25.000 км², није био ништа мање сложен. С обзиром да се ту радило о једном историјском споменику под заштитом државе, сваки и најмањи захват наметао је једну широку консултацију стручњака археолога, урбаниста,

историчара. Та сарадња је била успешна, иако често из објективних разлога није било могуће наћи идеална решења. Али је учињен један велики и значајан посао: најлепши део Калемегданске тврђаве сачуван је од пропадања. Њени зидови су оправљени и конзервирани до крајње могуће мере и колико је то време извођења дозвољавало. У том смислу је посао заштите бити сталан. Истовремено су извршене и знатне реконструкције по документацији коју је пружио Завод за заштиту споменика културе НРС и новоосновани Завод за заштиту културних споменика Београда. Најзначајнији захвати ове врсте су реконструкција моста између Стамбол-капије и капије испод Сахат-куле, реконструкција старих топовских амбасмана на бедему (20 амбасмана) и реконструкција подземног тунела који са спољне стране бедема од Савске терасе води у унутрашњи тврђавски ров. Уколико у овим захватима има пропуста и грешака, они су резултат оскудности документације о тврђави, која није ни органима за заштиту споменика ни инвеститору ових радова могла дати све потребне појединости за поједине захвате. Но те објективне тешкоће нису ниуком случају смеле да буду узрок да се овај највећи и најзначајнији историјски споменик Београда, познат већ и у свету, препусти пропадању. Чињеница да је на уређење, конзервацију и рестаурацију овог простора утрошено око 800 кубних метара грађевинског материјала, да је ископано око 12.000 кубних метара шута и земље, изграђено 6.500 м² стаза и пута, те 13.000 м² зелених површина, доказ је напора и материјалних средстава уложених у рестаурацију овог драгоценог историјског споменика. Тај захват је уједно дао и солидну основу за уређење и чување целог комплекса Калемегданске тврђаве.

МУЗЕОЛОШКИ РАДОВИ

Основна концепција нове музејске поставке ослањала се како на традицију музеја, његове фондове, тако и на опште задатке које је музеј имао пред собом.

У свету је огромна већина војних музеја арсеналског типа, то јест својим изложбама они показују типолошки развитак наоружања и униформе у националном или најчешће у интернационалном оквиру. Ретке су изложбе војних музеја које дају приказ националне ратне историје. Наш Војни музеј је од свог оснивања по својим експонатима, имао карактер историјског приказивања ратова. Ту наслеђену оријентацију требало је свакако наставити. То је био и наш дуг нашој историји. Четрнаест векова су наши народи на Балканском полуострву водили готово непрекидно борбу за свој опстанак, за своју самосталност, против туђинских освајања. Та доследна ослободилачка ратна историја је захвална материја за војне музеологе.

Зато је историјски део излагања први, важнији, део концепције поставке Војног музеја. Цела новоадаптирана зграда служи за приказивање ратне историје народа Југославије од доласка Словена на Балкан закључно са народноослободилачким ратом 1941—1945.

Депои Војног музеја располажу богатим збиркама оружја које изложено може дати слику развитка војне технике. Зато су казамати испод бедема адаптирани за такво излагање. Изложба је у припреми. Кад и овај део поставке буде завршен, Војни музеј ће бити комплетан и више него то. Он ће сигурно за војне музеологе бити право откровење по својој концепцији, техничкој опремљености, савременој поставци.

Кроз четири године рада стручни сарадници Војног музеја су уз најширу сарадњу са музеолозима, археолозима и историчарима из целе земље, припремали тематски план, допуњавали га, радили на одабирању и научној обради материјала, на документацији, на војноисторијским картама итд. То је био дуготрајан и сложен посао који је уродио пуним успехом.

У 52 изложбене просторије у новој музејској згради обрађене су 72 теме наше ратне историје. У приземљу је приказана ратна историја закључно са I светским ратом, док је приказ народноослободилачког рата од 1941—1945. године обухватио цели први спрат.

Укупно је за излагање припремљено и обрађено 3.109 експоната. У историјским музејима уопште, а војноисторијским посебно, од ванредног су значаја за успех музејске поставке поред аутентичних музејских предмета и разни графички, вешто одабране легенде и текстови, историјске карте, а посебно ликовни прилози. Рад на овом делу музејских експоната био је најмукотрпнији и најдужи. За ранију ратну историју у Војном музеју је припремљено и израђено 37 карата и 34 карте из народноослободилачког рата. Израда једне нове историјске карте представља не мали научни и техничко-ликовни задатак и обухвата следеће фазе рада:

— прикупљање историјских података које треба унети на карту;

— израда топографско-географске основе са географским називима који одговарају историјском раздобљу које карта обрађује;

— преношење историјских података на такву топографско-географску основу;

— ликовна обрада карте и њено извођење у материјалу.

Рад на реализацији нове изложбене поставке Војног музеја у Београду дао је још један значајан резултат — први пут су ликовни радници у великом броју развили једну широку студиозну сарадњу са музеолозима. Преко 40 ликовних радника из Србије, Хрватске и Босне радили су на разним ликовним остварењима које је Музеј захтевао. Данас је већ очигледно да је та сарадња уродила двоструким плодом. Ликовни прилози у Војном музеју су у толикој мери функционални, уклопљени у тематику коју музеј обрађује, да се ни лаику ни стручњаку они не издавају, не намећу се, већ повезују мртве музејске предмете у једну живописну, интересантну, разумљиву причу. То значи да су стручни радници Војног музеја нашли потребни однос, нужну меру координације између аутентичних музеалија и ликовног, помоћног, музејског материјала. То је и те како важно и често врло тешко постићи. С друге стране ликовни радници су радили у уској сарадњи са

музејским стручњацима крећући се у границама аутентичних, савремених догађаја, предмета, оружја, костима. Тако су њихови ликовни прилози постали визија прошлости, која својом документарношћу оживљава и дочарава догађаје којима су посвећени.

Посетиоци који прођу кроз дворане Војног музеја у Београду неће видети само досадни арсенал оружја. Они доживљавају старе и нове ратове не само кроз ратну технику, него и кроз ликовне приказе војника у костимима и униформама разних епоха, кроз њихово кретање, слике борби, предела. Са панорама и витража Војног музеја гледају нас хунски и стари словенски ратници одевени у старе војничке костиме, са запетим луковима, гледају нас турски јаничари, борци Војне крајине, Гупчеви наоружани сељаци и Караборђеви устаници. На картама борби из нашег народноослободилачког рата виде се колоне бригада и батаљона у јуришу и одступању и непријатељске јединице окупатора које су харале нашом земљом.

Ликовно дело у новом Војном музеју представља свакако једно од изванредних достигнућа. Оно има посебну чар и стога, што су ликовни прилози дати на разним материјалима и у разним техникама, од мозаика до фреске, од ецованог метала до графита, графика, уља, витражне технике.

Свакако да је музејски приказ народноослободилачког рата добио у новом Војном музеју истакнуто место. Он по простору заузима више од половине целокупне изложбе. Није било нимало једноставно из целине сложених револуционарних збивања издвојити само оружану страну тих догађаја. То није био ни захвалан посао. Револуција се може потпуно сагледати само кроз посматрање свих револуционарних кретања, свих облика борбе и организације свих фактора који су деловали у револуцији. Али то је прелазило оквире концепције Војног музеја (тај задатак је поверен новоформираном Музеју социјалистичке револуције народа Југославије). Зато се Војни музеј ограничио на приказ устанка 1941. године, његовог

рашћења и главних битака које су партизански одреди и Народноослободилачка војска Југославије водили током четворогодишњег рата, удео који је наша војска имала у победи над мрачним снагама хитлеровске коалиције у II светском рату.

Велико богатство у аутентичним документима тог рата, у оружју и опреми који су припадали борцима и јединицама наше ослободилачке армије, ликовно обрађене карте главних ратних операција наших јединица дају јединствену слику оружаног дела наше револуције, њено рашћење из године у годину, њена херојства и коначну победу и ослобођење Југославије од окупаторске солдатеке.

Ако је стална изложбена поставка једног историјског музеја добро проучена, научно постављена и музеолошки свестрано обрађена, онда таква изложба неће имати битне, велике промене. Ово, тим пре, што постојећи распоред и димензије простора то не дозвољавају. Такве изложбе се обично само допуњавају и освежавају новопронађеним музејским предметима. Истовремено сваки већи захват у постојећу изложбу намеће велике материјалне издатке.

Све ово крије у себи опасност да просечни посетилац који једном види музеј не осећа потребу да поново прође његовим дворанама. Стога је нужно да музеј осим сталне изложбе има на располагању посебни изложбени простор за повремене тематске изложбе.

Те изложбе које се могу сходно приликама и чешће мењати, омогућују детаљније обрађивање појединих тема из разних области које улазе у оквир деловања музеја. То ће обезбедити стални прилив посете, актуелизирати и освежавати активност музејске установе.

У новој згради Војног музеја обезбедена је таква изложбена просторија, чија површина од 400 м² даје широке могућности редовних измена разних тематских изложби. Прва таква изложба — „Ваневропско оружје“ већ је припремљена и на пролеће ће бити отворена. Она ће први пут у нашој земљи

дати интересантан увид у екзотично старо оружје народа Полинезије, Кине, Јапана, Индије, Бурме, Персије, Етиопије, Судана, Конга итд.

ОСНОВНЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ ПОСТАВКЕ ВОЈНОГ МУЗЕЈА

Раније смо нагласили да музеолошка концепција нашег Војног музеја обухвата два вида презентације својих експоната: историјски и типолошки. Историјски део Музеја, најзначајнији по богатству експоната и по својој тематици дефинитивно је завршен. Он обухвата све изложбене дворане у згради Музеја. Други део Музеја — типолошки развитак наоружања, хладног и ватреног, већ је припремљен за излагање у казаматима у главном бедему. За овај део поставке разрађена је тематика, обрађени експонати и њихов распоред, тако да су основне музеолошке припреме завршене. Такође је разрађен и основни пројекат овог дела изложбе. Предстоји једино технички посао везан за остварење замисли архитекте и музеолога у предвиђеном простору. Овај део изложбе биће постављен чим материјално финансијски услови омогуће његову реализацију.

Свакако да тај део изложбе и по обиму и по значају представља један знатно мањи задатак. Остварење поставке историјског дела Војног музеја представљало је заиста један изванредни захват. Пре свега, војноисторијски музеји у свету су ретки, а, колико нам је познато, историјске изложбе у војним музејима су стереотипне са мало савремених музеолошких и техничких средстава. Зато су многа решења у нашем Војном музеју нова, смела и оригинална. Навешћемо неке примере који илустрју тај пионирски посао у војној музеологији.

1. Ликовна решења

а) За музеолошки приказ ратника са оригиналним оружјем и опремом обично су коришћени делови оригиналног ору-

жја укомпоновани у силуетарни шематски приказ човека који то оружје носи. Силуета ратника је у ствари само илустровала начин на који је оружје ношено и евентуално како се с њим руковало. Ми смо учинили врло смео, али по свему судећи врло успео захват у приказу ратника. Ставили смо уметнику на располагање оригинално оружје, делове опреме, документацију о костиму, о евентуалном изгледу ратника по ликовној документацији, податке о начину ратовања итд. На основу свих тих научних елемената поставили смо уметнику захтев да једном од сликарских техника дочара старог ратника, његов ратнички изглед, ношење и употребу оружја и друге особине ратника разних епоха. Тако су настала успела оригинална решења десет ратника: четири у мозаику и шест у уљу. То су колажи (collage), апликације оригиналних музејских предмета — мачева, стрела, делова опреме, на уљане слике или мозаик. Слобода уметника у ликовном третману и техници повезана са обавезним поштовањем елемената историјске документације и потврђена са укомпонованим оригиналним предметима оружја и опреме, дала је двоструки резултат: гледајући таквог ратника посетилац има и ликовни доживљај а истовремено и музејско-историјску аутентичност. Код поменутог силуетарног приказа ратника посетилац доживљава само предмет, оружје и опрему. Човек-ратник му остаје непознат. Овај успешни покушај има осим тога и своје пуно музеолошко оправдање. Све је теже савременог посетиоца довести у музеј. Животни темпо, разноврсна средства сазнања, медиум екрана и телевизије — све то одвраћа просечног посетиоца од дугих шетњи кроз музејске дворане. А кад дође у музеј, онда је потребно много вештине да га задржимо пред експонатом. Изложени фрагменти оружја учиниће га равнодушним. То исто оружје укомпоновано у један успешни мозаик или уљану слику заинтересоваће га, пробудиће његову пажњу, а то већ обећава да ће посетилац понешто научити посматрајући музејске експонате.

б) Ликовни прикази догађаја које један музеј, па према томе и Војни музеј, обрађује, уколико су настали у време тих догађаја или у временској дистанци која обезбеђује историјску веродостојност догађаја, представљају драгоцену музеолошко средство неопходно да се појединачни музејски предмети повежу у целовите, истините и разумљиве представе збивања.

Врло је оскудна ликовна документација ратних збивања наше националне историје. Али је наша средњовековна фреска сачувала снагом документа (не само високим ликовним дометом) минула времена. Оружје средњовековних ратника, њихова ратна опрема и костими омогућују нам да их данас можемо често у детаљима приказати. Наша средњовековна археологија уопште, а војна посебно, није нам дала ни издалека довољно оригиналних предмета који би нас, кроз музејске витрине, са тим временом упознали. Оригинално средњовековно оружје у Војном музеју изложено само за себе дало би врло непотпуну слику ратне историје те епохе. Зато су ликовни подаци са фресака Србије и Македоније послужили стручњацима Војног музеја да систематски проуче наоружање и војну опрему наших феудалних држава. На основу тих података, на великом челичном пану техником „ецовања“, уметник је дао целовити приказ наоружања средњовековних ратника из наших крајева. Фрагменти копија фресака на којима су приказани средњовековни ратници дају овом делу Музеја ефекте које, због недостатка оригиналних музеалија, не би могла надокнадити никаква друга средства.

в) Посебно је занимљиво коришћење старих гравира у Војном музеју. Учињен је велики напор да се пре свега сакупе старе гравире које су везане за раније ратне догађаје на нашем тлу. Оставштина Валвазора, гравире по Николау, Халкокондиу, Албрехту Диреру, Циерману, Акеу, Симбахеру, Келеру, Хансу Буркмаиру, Х. Вајдицу, Фортису итд. представљале су изворе из којих је црпљена ликовна документација ратне историје. И на том плану је Војни музеј дао низ оригиналних ре-

шења. Гравире везане за нашу ратну историју релативно су малобројне. Осим тога, оне су по димензијама мале, захтевају посматрање под лупом, често су оштећене, понекад сачуване по ретким старим књигама. Да би их учинили приступачним публици извршено је њихово повећање. Наравно, по детаљима и техници дате су што верније оригиналима. Тако се у Музеју може видети прекрасна увећана гравира Ханса Буркмаира „Крбавска битка“, Симбахерова „Битка код Сиска 1593“ или „Ослобођење Херцег-Новог од Турака 1687“ (цртеж по оригиналу из Државног архива у Загребу), у димензијама преко једног квадратног метра. Иако је димензија знатно повећана, уметници су држећи се строго карактера цртежа, аутентичности детаља сачували драж оригинала.

Недостатак старих савремених гравира, које су везане за одређене догађаје наше ратне историје, навео је и музеологе и уметнике на мисао да те догађаје на основу историјских података дочаравају стилем старих бакрореза, дрвореза и сличних техника. Тако су настала врло успела остварења, од којих је најзначајније „Опсада Смедерева од Турака 1459“, израђена у мајсторској радници проф. Крсте Хегедушића.

Од слободних ликовних остварења треба истаћи „Битку код Кршког 1573“, дело академика Крсте Хегедушића, затим композицију Исмета Мујезиновића из народноослободилачког рата, а од скулпторских дела познате скулптуре академика Аугустинчића: „Маршал Тито“, „Победа“, затим Долинаревог „Тифусара“ и оригиналну композицију Нандора Глида „Капитулација фашистичке Италије“.

II. Техничка решења

а) Систем витрина и технички детаљи који се односе на презентацију предмета у витринама представљају за сваки музеј изванредно важно питање, од чијег решења зависи коришћење простора, доступност експоната гледаоцу, естетски ефекат изложбе. Уски простори у мно-

гим дворанама и ходницима диктирали су архитекти да се претежно оријентише на „плакарски систем“ витрине. Тамо где је простор дозвољавао коришћене су конзолне витрине. У целом Музеју, осим три витрине у простору, архитект је доследно спровео поменути систем. Плакарску витрину сачињава херметичка лимена касета, која спречава улазак прашине и инсеката из зида у који је витрина уграђена. У овој жељезнолименој касети учвршћене су перфориране алуминијумске плоче које омогућавају да се предмети у витринама поставе у ма који жељени положај по дубини и висини, помоћу носача разних облика и димензија закачених за равномерно распоређене рупе на избушеној алуминијумској плочи. Спољни оквири витрине са дебелим стаклом и вертхајм-бравицом обезбеђују предмете од оштећења, а уједно омогућавају чишћење и измену експоната.

Конзолне витрине састоје се од алуминијумског дна и кривог стакла које их чини практичним и укусним. У овим витринама предмети се излажу слободно на прикладним ниским носачима и сталцима. С обзиром да су све стране ове витрине осим дна стаклене, оне чине изложени предмет максимално доступним оку посматрача.

Алуминијум и стакло, материјал од кога су израђене све витрине и транспарентни прозори, дају поред практичних предности пријатан естетски утисак целокупне музејске поставке.

Осветљење

Питање осветљења у сваком музеју представља један од кључних проблема од којих често умногоме зависи успех изложбе, а за поједине врсте музеја осветљење је уско повезано са проблемом чувања експоната од пропадања (галерије, текстил). Осветљавање експоната предмет је опширних студија на основу дугогодишњег искуства музејских и техничких стручњака.

Један од основних принципа осветљавања у музејима је осветлити музејски предмет да он буде што уочљивији,

да скреће пажњу посматрача и да му да могућност што детаљнијег увида у предмет. Тај принцип је у Војном музеју до максимума поштован. Простор је осветљен дискретно, дифузно, а светлосни извори су окренути предметима. У витринама је флуоресцентно светло испод стаклених масчних маски управљено на предмете. Тамо где је поједине експонате у простору требало истаћи, мали рефлектори осветљавају их у целини или делимично.

Исти принцип осветљавања примењен је и за експонате на спољњем простору, на бедему и у тврђавском рову. Док су стазе за кретање публике на бедему и рову осветљене ниско постављеним „светлосним печуркама“, дотле су на крупне експонате (тенкови, топови итд.) усмерени светлосни пројектори. Стално осветљавање зидних површина тврђаве, које би било врло привлачно, изостављено је из материјално-техничких разлога, али је могућност таквог осветљавања лако изводљива.

Идеални систем осветљења музеја могуће је остварити само у зградама које су грађене за одређене музејске сврхе. С обзиром да је зграда у којој је Војни музеј грађена са другом наменом, услови под којима смо решавали осветљавање изложбених дворана били су сложени, а могућности за коришћења свих светлосних ефеката, које је иначе могуће постићи, веома оскудне. Али оно што смо постигли на плану осветљавања, и поред таквих нужних ограничења које је наметала адаптација, сасвим је задовољило и стручњаке и публику.

Кад креаторима музејских изложби стоје на располагању и природни и вештачки извори светлости, онда су присутни сви предуслови да се на плану осветљења експоната постигну најбољи резултати. Разни музејски материјали диктирају и различита осветљења. Тако су папир, текстил и неке друге материје подложни променама које могу бити кобне за трајност музеалија, уколико су изложени директном или индиректном утицају сунчевих зрака. Дневно светло је захвално за стварање одређених ефеката потребних за поједине врсте музејских предмета, као и за стварање

посебних „штимунга“ у појединим дворанама, групама експоната итд.

Војни музеј је био лишен могућности да у пуној мери користи предности комбинације дневног и вештачког осветљења. У новоадаптирану зграду је требало поставити изложбу која је по распону тематике и обиму материјала захтевала упорну борбу за сваки квадратни метар изложбеног простора. Преко четрдесет постојећих великих прозора у изложбеним дворанама заузимали су такве зидне површине, да би њихово коришћење за светлосне изворе двоструко сметало остварењу замисли музејске поставке. Пре свега, остављање постојећих прозора разбило би континуитет у јединственој музејској причи, јер негде низ прозора лежи на једној зидној површини, једни уз друге. С друге стране, то би знатно смањило квадратуру зидних изложбених површина. Стога је архитект дао компромисно решење, које је показало ванредне резултате. Све прозоре користити као изложбене плохе, али не зазидати их него целу њихову површину користити као изложбене плохе на стаклу. Тако смо задовољили и урбанисте, који су оправдано захтевали да се зграда на фасади не мења.

Спољна стакла прозорских крила су матирана, а унутра су у нове алуминијумске оквице стављена на целој површини стаклене плохе, које су пружале најповољније услове коришћења за креацију карата, гравира, текстова и фотоса у транспарентном третману. Уграђивањем светлосних извора у прозоре створена је могућност дневног и ноћног посматрања музејске изложбе, са различитим естетским доживљајем. У једном историјском музеју као што је наш Војни музеј, који осим музејских предмета захтева бројне карте, графиконе, текстове и фотосе, могућност транспарентног приказивања ових помоћних музејских средстава даје увек позитивне резултате. Транспарентне плохе разбијају монотонију непрекидног низања предмета и омогућују различите визуелне и естетске ефекте дводимензионалних експоната.

За случај квара на спољној електричној мрежи или унутрашњим елек-

тричним инсталацијама, у свим изложбеним просторијама је спроведено тзв. „светло против панике“ (Panicklicht). Ово светло се аутоматски укључује у тренутку прекида нормалног осветљења и у виду низа малих црвених сијалица осветљава изложбене просторије у толикој мери да публика може напустити музеј. Мрежа овог осветљења напаја се из акумулаторских батерија. Нисконапонска мрежа, која се напаја из ових акумулаторских батерија, спроведена је у свим изложбеним просторијама. То је омогућило постављање савременог сигналног противпожарног система који реагира на одребене температурне промене. Ови осетљиви уређаји могу регистровати и појаву дуванског дима у изложбеним просторијама. На сигналној табли код вратара, или преко ноћи у стану домара, зна се просторија у којој се пожарна опасност јавила.

Истовремено су све изложбене просторије озвучене, те је омогућено како давање разних обавештења публици, тако и коришћење потребних музичких ефеката.

Уређаји за климатизацију

Три основна задатка музеја: а) прикупљање и чување музејских предмета, б) научна обрада музејских предмета и в) изложбе за публику — подједнако су важна. Они чине садржај и смисао активности сваког музеја, и само јединствено испуњавање свих ових задатака оправдава постојање једне музејске институције.

Сложеност чувања музејских предмета може се, између осталог, објаснити њиховом подложношћу физичким и хемијским променама свих материја од којих су направљени, од метала до папира.

Зато тзв. „ваздушни услови“ (топлотне промене, проценат влажности ваздуха итд.) имају битни утицај на заштиту музеалија, било да су изложбене или ускладиштене у музејске збирке. Према томе, уређаји који регулишу то-

плоту и влажност ваздуха просторија где су предмети смештени дају велике могућности за њихову заштиту. Војни музеј је први музеј у земљи који је у својим изложбеним просторијама и депонија увео уређаје за климатизацију. То је велика предност нове зграде Војног музеја, коју за сада има веома мали број музеја у свету.

Клима-уређаји дали су музеју још једну практичну корист. С обзиром да су сви прозори искоришћени као изложбене транспарентне плохе, ови уређаји су истовремено решили питање сталног проветравања просторија. Ако се томе дода зимско загревање и летње хлађење изложбених дворана, онда ови уређаји дају посетницима у свако доба године редак комфор.

ТЕМАТСКИ РЕДОСЛЕД НОВЕ ПОСТАВКЕ

Нова поставка Војног музеја смештена је и у згради музеја и на спољњем простору.

I. Изложени експонати у згради

Раније смо нагласили да је у новој згради Војног музеја постављена изложба у два дела. У приземљу је обухваћен период историје ратова од словенске колонизације Балканског полуострва од почетка VI века па до I светског рата 1918. године. Тај временски распон од четрнаест столећа подељен је на три групе тема:

I. Ратна историја средњовековних југословенских држава од VI до 80-тих година XIV века, тј. до продора Турака у наше крајеве.

Овај период обухвата следеће теме:

1. Наше земље пре доласка Словена.
2. Долазак Словена на Балканско полуострво, у јужну Панонију и источне Алпе.
3. Аварско-словенски савез.
4. Ранофеудална македонска држава.
5. Ранофеудална Зета и Рашка.
6. Феудална Србија XII — XIV века.
7. Феудална Босна XII до XIV века.

II. Турски период који обухвата временско раздобље од XIV до почетка XIX века.

У овом периоду су приказане следеће теме:

1. Маричка и косовска битка.
2. Српска деспотовина у XV веку под деспотима Стефаном Лазаревићем и Бурђом Бранковићем.
3. Краљевина Босна до пада под турску власт.
4. Пад Србије, Босне и Зете под турску власт у XV веку.
5. Турска освајања наших земаља у XVI веку (са приказом наоружања, опреме и организације турске војске).
6. Формирање и ратна дејства у Војној крајини у XVI и XVII веку.
7. Преглед сељачких ратова у нашим земаљама у XVI веку.
8. Борбе између Аустрије и Турске у нашим крајевима током XVII и XVIII века.
9. Борба наших народа на мору током XVI до краја XVII века.
10. Деловање хајдука и устанци против Турака од XVI до краја XVII века (скица бр. 4).

III. Ратови југословенских народа у XIX и XX веку.

Садржај овог периода је следећи:

1. Први и други устанак и стварање српске војске у XIX веку.
2. Босанско-херцеговачки устанак 1875—1878. године.
3. Илинденски устанак у Македонији 1903. године.
4. Балкански ратови 1912—1913. године.
5. Први светски рат, повлачење српске војске преко Албаније.
6. Побуна морнара у Боки против Аустро-Угарске 1918. године.
7. Победа српских и Антантиних трупа на солунском фронту 1918. године.

Народноослободилачки рат народа Југославије 1941—1945. године, који је приказан на целом простору првог спрата нове зграде, обухвата следеће основне теме:

1. Капитулантска политика југословенских режима између два рата и вежбање Југославије за осовину Рим — Берлин.

2. Преглед наоружања бивше југословенске војске.

3. 27. март и априлски рат 1941. године.

Капитулација бивше југословенске војске и подела Југославије између окупационих сила.

4. Устанак народа Југославије 1941. године приказан по покрајинама. Преглед устаничког и окупаторског наоружања.

5. Формирање мреже партизанских одреда Југославије, борбе партизанских одреда 1941. године.

6. Деловање Врховног штаба у западној Србији, војно саветовање у Столицама.

7. Операције у западној Србији крајем 1941. године и формирање I пролетерске бригаде.

8. Игмански марш I пролетерске бригаде.

9. Формирање нових бригада Народноослободилачке војске и операције у току 1942. године: ослобођење Приједора, козарска офанзива, операције на Петровој Гори, марш-маневар групе бригада у западну Босну под командом Врховног штаба, операције на Фрушкој гори, бихаћка операција новембра 1942. године.

10. Формирање и дејства прве партизанске ваздухопловне ескадриле 1942. године.

11. Формирање и дејства морнаричких јединица Народноослободилачке војске од 1942. године.

12. Санитет у народноослободилачком рату.

13. Операције у IV непријатељској офанзиви.

14. Операције у V непријатељској офанзиви.

15. Војне школе у народноослободилачком рату.

16. Капитулација фашистичке Италије и формирање нових дивизија и корпуса НОВ у току 1943. године.

17. Политички рад у јединицама НОВ.

18. Формирање јединица националних мањина у НОВ.

19. Операције НОВ у току 1944. године и продор наших јединица у Србију.

20. Дрварски десант.

21. Улога Врховног штаба и врховног команданта НОВ и ПОЈ, маршала Тита.

22. Ослобођење Београда; завршне операције Југословенске армије.

II. Изложени експонати на спољњем простору

Излагање тешких експоната на спољњем простору око Војног музеја спроведено је по групном типолошко-историјском систему. Истовремено је у складу са реконструкцијом главног калемегданског бедема, вођено рачуна да се на бедему изложе тешка оруђа која одговарају периоду у којем је овај део тврђаве грађен, тј. у XVIII веку, и активној улози ове тврђаве у XIX веку.

1) На реконструисаним амбасманима на главном бедему изложена је група спредпунећих обалско-тврђавских као и бродских топова који се спреда пуне, из XVIII и XIX века. Ови топови су нађени пре две године на јадранској обали и пребачени су оданде у Војни музеј. Такође су изложени и познати тешки тврђавски топови из Кладова на Дунаву.

2) Другу групу тешког оружја сачињавају примерци лаке артиљерије од XVIII века до II светског рата.

3) Тешка оружја из I и II светског рата изложена у унутрашњем тврђавском рову дају приказ развитка тенка од првог светског рата до модерних тенкова у другом светском рату. Укупно је изложено 13 тенковских оружја. Упоредо са овим изложена је тешка артиљерија, противтенковска и противавионска оружја из I и II светског рата.

Посебни значај у групи тешке артиљерије имају далекометни топ од 150 мм којег су заплениле јединице НОВ, затим тешки мерзер 305 мм са гранатама. Овај мерзер је бомбардовао Београд у познатој Макензеновој офанзиви 1915. године.

4) Осим ових група тешких оруђа из првог и другог светског рата у рову је изложена машина за рушење жељезничких колосека, коју су Немци употређавали приликом свог повлачења из Југославије; затим костур немачке једрилице којом су у дрварском десанту 25. маја 1944. године пребациване десантне групе.

Посебну новину у спољној изложби Војног музеја представљају камени споменици са ратним мотивима (ликовним и текстуалним) из наше даље и ближе војне историје. То су две некрополе наших ратника. Једну сачињавају оригинални стећци из Босне и Херцеговине из XIV до XVI века, док другу некрополу представља група надгробних споменика „крајпуташа“ из западне Србије са мотивима из ослободилачких борби Србије у XIX и почетком XX века.

НОВЕ ЗБИРКЕ И ЕКСПОНАТИ У ВОЈНОМ МУЗЕЈУ ЈНА

После ослобођења 1945. године Војни музеј је интензивно и на широкој основи богатио своје збирке. Највећа збирка којом је обогаћен музеј свакако је збирка предмета из народноослободилачког рата народа Југославије. Она је омогућила једну солидну музеолошку обраду и презентацију ратних збивања из овог славног периода наше историје. Предмети су набављани понајвише путем организованих скупљачких екипа које су у неколико наврата обилазиле све крајеве Југославије, а посебно пределе где су се у току рата водиле значајније операције, затим познате устаничке центре итд. Предмети су сакупљани било на ратиштима, било да су добијени од становништва, махом учесника у народноослободилачком рату.

Данас збирка музеалија из народноослободилачког рата броји око 5.000 примерака.

Нови музејски предмети везани за ранију ратну историју набављани су откупом. Тај откуп није био искључиво стихијски, није се ослањао само на случајне понуде. Музеј је преко својих стручних откупних комисија развио трагање за збиркама и појединим ретким

предметима, који су били од интереса за музејску тематику.

Навешћемо неколико таквих значајних збирки које су у задњих пет година доспеле у музеј. Велики број предмета ових збирки по први пут је изложен за јавност у новој поставци Војног музеја.

1) Колекционар из Бјеловара Иван Барешић продао је Војном музеју значајну збирку оружја и опреме који су везани за догађаје, наоружање, војну активност у бјеловарском генералату Војне крајине од XVI до XIX века. Збирка која броји преко 150 предмета има групу хладног оружја (копча, стреле, хелебарде, мачеви, сабље, јатагани, бојне секире, буздовани, бодежи), групу ватреног оружја (пушке, ручни топови, пиштољи, топовске кугле и калупи за ливење пушчаних зрна) и збирку ратне коњске опреме и делове оклопа.

2) Скупљач Здравко Шкоф из Љубљане продао је Војном музеју збирку од 27 примерака различитог оруђа. Ова збирка потиче из града Пухенштајна. Поред свог етнографског раритета, ова збирка се може са великом дозом сигурности везати за догађаје из великих сељачких буна у Словенији у XVI веку. Пошто се ради о оруђима која су сељаци употребљавали у долини Драве од Марибора до Птуја у касном средњем веку као пољопривредне и помоћне алатке, а у сељачким устанцима као оружје за борбу против племства, то је ова збирка знатно допринела да сељачке буне у Војном музеју буду представљене и аутентично и врло живописно.

3) Познати пасионирани скупљач старина Јанко Вертин из Љубљане продао је Војном музеју јединствену збирку од 1850 ратних одликовања, медаља, плаката, значки и војних ознака. Та збирка представља резултат 40-годишњег скупљачког рада, а по свом обиму, разноврсности и вредности целине и појединих примерака њен значај прелази границе Југославије. Збирка представља комплете одликовања појединих земаља (аустроугарска, француска, италијанска, немачка, руска, бивша југословенска итд.), а има и значајних појединачних примерака. Откуп ове збирке

допунио је ову врсту музејског фонда до те мере да је омогућио да музеј постави изложбу одликовања и медаља. Таква изложба је предвиђена у петогодишњем плану повремених изложби Војног музеја.

4) Од породице Николић из Ластве у Боки Которској откупљена је врло значајна збирка оружја и два комплета униформе старих бокељских морнара. Док оружје представља углавном аутентични рад старих бокељских мајстора из XVIII и почетка XIX века, униформа је оригинална одора морнара и официра бокељске морнарице. Ови предмети су одлично очувани, квалитетни по изради, и уз своју историјску аутентичност представљају у новој изложбеној поставци Војног музеја врло атрактивну групу експоната.

5) Од породице Фирдус из Ливна откупљена су два оригинална, врло декоративна комплета турске ношње. Ове ношње су добро очуване и врло занимљиве по начину и типу израде. Али је основни значај ових предмета за Војни музеј везан за личност којој су припадали. Ова одела су припадала последњем ливањском капетану из турског дела Војне крајине Ибрахимбегу — Фирдусу из првих година XIX века. Породица Фирдус спада међу најугледније босанске племићке породице у време турске владавине овом покрајином. Многи њени чланови имали су и истакнута војна звања.

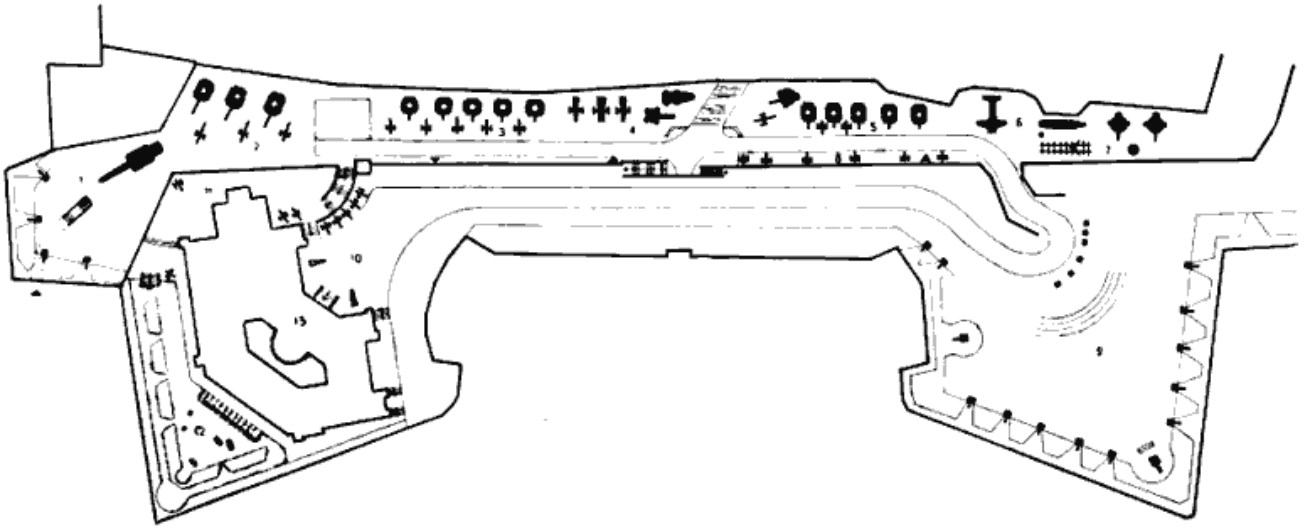
6) Од Марије Банд из Завидовића Музеј је откупио врло ретку збирку ваневропског оружја. Ту збирку, коју поменуто власница поседује око 50 година, сакупио је њен муж др Пинкас Банд када је као лекар аустријске морнарице путовао по земљама Далеког истока од 1900—1905. године. Предмети потичу из Полинезије, Кине, Индије, Бурме итд. Примитивна оружја (лукови, стреле, копља, кијаче, секире) представљају музејску вредност, јер су по материјалу, по начину израде и орнаментици оригинални, аутентични, набављени на са-

мом извору домородаца. Збирка која броји око 50 предмета допунила је иначе оскудну збирку егзотичног наоружања.

7) На основу расположивих података Војни музеј је у току 1959. године и 1960. године предузео једну замашну и врло значајну музеолошку акцију. У великом броју лука и пристаништа на обали Јадранског мора налазе се стари топови, претежно из XVIII и XIX века. Различитог су порекла — француски, венецијански, аустријски, турски; служили су углавном као тврђавски топови којима су била наоружана утврђења на далматинској обали или су пак били бродски топови. После избацивања из употребе због застарелости велики број ових топова узидан је у млаве и пристаништа, и служио је као стубови (битве) за везивање бродова. Само од Пуле до Шибеника налази се око 180 оваквих топова, од којих су 165 укопани као битве. Оволики број старих топова представља велико национално музејско богатство. Изложени утицају мора ови топови су у великој опасности од пропадања. Зато је Војни музеј предузео акцију за њихово спасавање од пропадања. У договору са надлежним органима за заштиту споменика културе и у сарадњи са месним музејима већ је извађено 25 ових топова и пренесено у Београд. Примерци који имају значаја за извесне музеје остављени су им, а ове установе ће их извадити и изложити у својим просторијама.

Све што смо до сада изнели о новој поставци Војног музеја, као и оцене које су већ дали стручњаци из земље и иностранства а такође и свакодневне оцене бројних посетилаца, говоре о једном великом напору који је колектив Војног музеја уложио у дугогодишњем раду, у напору који је довео до једног несумњиво великог успеха.

Београд и Југославија добили су музејску институцију којом се могу с правом поносити.

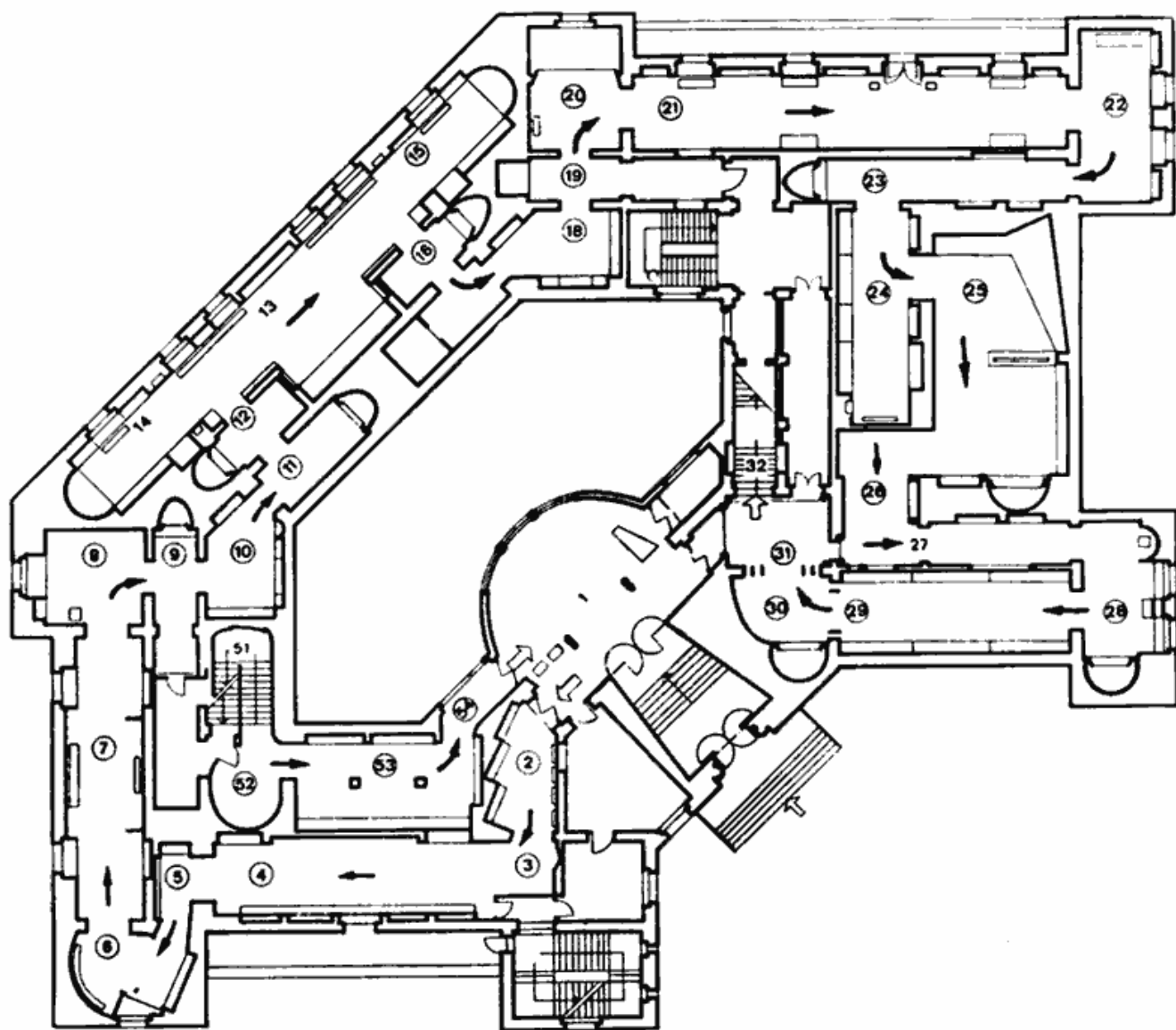

ОПШТИ ПЛАН МУЗЕЈА

- 1 Реконструисани улаз на плато Савске терасе
- 2 Тешки тенкови и противколски топови (II светски рат)
- 3 Средњи тенкови и противколски топови (II светски рат)
- 4 Тешка артиљерија из I и II светског рата
- 5 Лаки тенкови и противколски топови
- 6 и 7 Разна оруђа из II светског рата
- 8 Браски топови (II светски рат)
- 9 Бастион са спредпуњеним топовима XVIII и XIX века
- 10 и 11 Разна артиљеријска оруђа
- 12 Некропола средњевековних стећака
- 13 Зграда музеја

PLAN GENERAL

- 1 Entré reconstituée au plateau de tranchée venant de la terrasse de Sava
- 2 Chars lourds et canons antichars (II° guerre mondiale)
- 3 Chars moyens et canons antichars (II° guerre mondiale)
- 4 Artillerie lourde de la Iere et de la IIeme guerre mondiale
- 5 Chars légers et canons antichars
- 6 et 7 Différentes armes de la II° guerre mondiale
- 8 Canons alpins (II° guerre mondiale)
- 9 Bastion avec des canons chargés par devant du XVIII° et XIX° s.
- 10 et 11 Différentes armes d'artillerie
- 12 Nécropole avec des stèles médiévales
- 13 Batiment du Musée

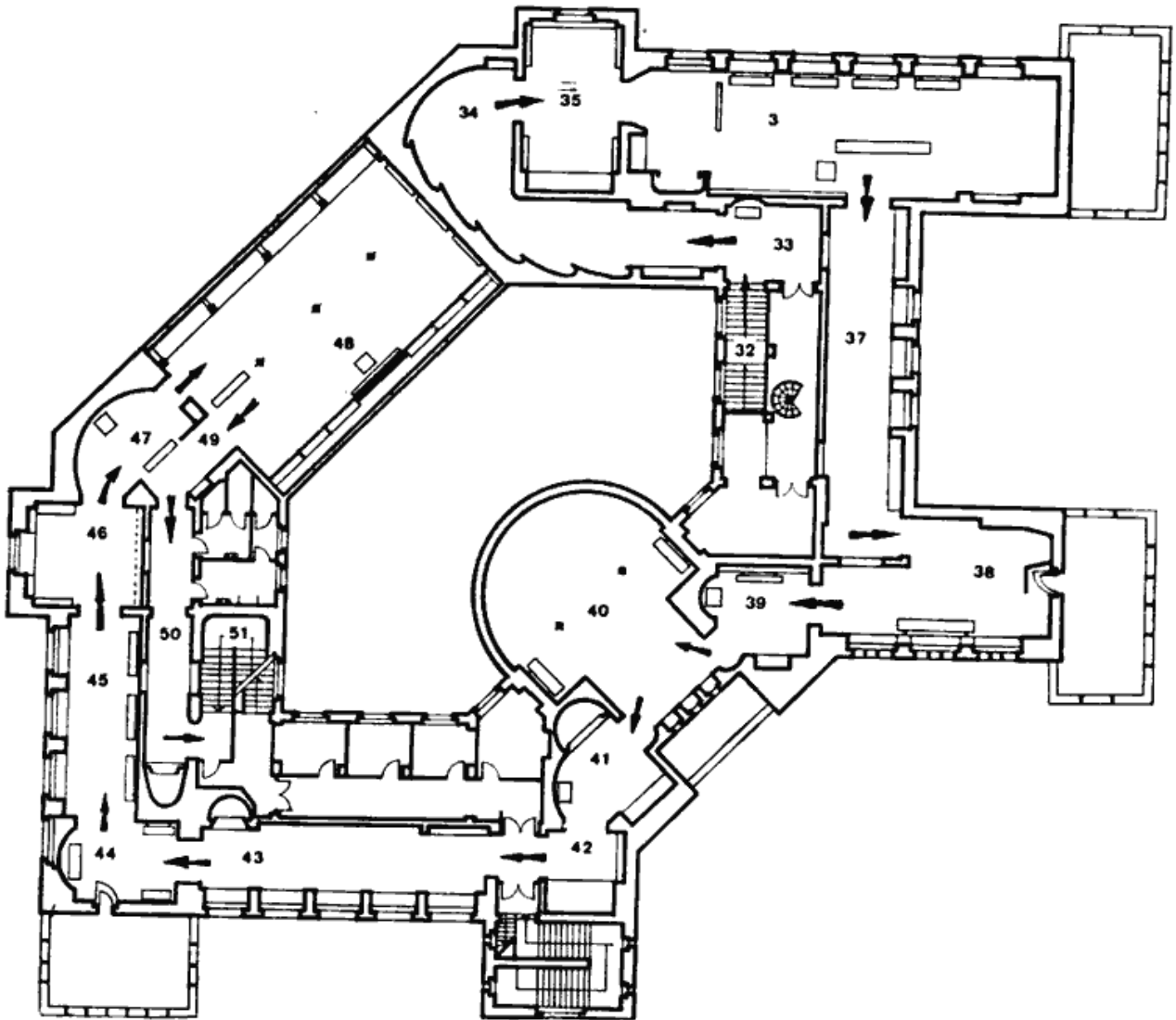

ПАРТЕР ЗГРАДЕ ВОЈНОГ МУЗЕЈА

Изложбене просторије одељења ратне историје народа Југославије

REZ DE CHAUSSEE DU MUSEE

Salles d' exposition de la section de l'histoire de guerre des peuples de Yougoslavie

ПРВИ СПРАТ

Изложбене просторије одељења народно-ослободилачког рата 1941—1945

PREMIER ETAGE

Salles d'exposition de la section de la guerre de liberation 1941—1945

LA NOUVELLE ORGANISATION DU MUSÉE MILITAIRE DE L'ARMÉE POPULAIRE YOUGOSLAVE

I. CEJVAN

L'année jubilaire 1961 a enrichi Belgrade d'une institution culturelle importante: le 20 octobre, jour de 18ème anniversaire de la libération de la capitale, le Président de la République J. B. Tito a inauguré solennellement les salles d'exposition du Musée Militaire dans le nouvel immeuble situé sur le rempart principal de la forteresse de Kalemegdan.

C'est en 1878, durant le règne du prince Milan Obrenović, que fut fondé le Musée Militaire de la principauté de Serbie. Ce fut le second musée en Serbie, la Société des Lettres serbes ayant fondé à Belgrade en 1844 le Musée national. Les guerres de libération que la Serbie avait menées au cours du XIXème siècle et la création d'une armée régulière fournirent des éléments pour une collection d'objets militaires provenant de fouilles. La première exposition du Musée Militaire fut ouverte dans un petit bâtiment octogonal, ancienne mosquée, dans la ville haute de la forteresse de Kalemegdan, non loin du puits romain.

Au cours de la Première guerre mondiale et de la retraite de l'armée serbe vers le sud, le train transportant des collections du Musée fut pris par des troupes hongroises d'occupation. Après la Première guerre mondiale Budapest restitua à Belgrade ces collections qui, cette fois, n'étaient pas complètes. Ce n'est qu'en 1937 que le Musée Militaire rouvrit ses portes se situant alors dans deux petits bâtiments, où il resta jusqu'en 1960. Bien que la richesse du Musée en trophées précieux lui permit d'évoquer l'esprit des guerres de libération, sa conception de 1937 avait une tendance nette de glorifier la dynastie des Karadjordjević. Au cours de la Deuxième guerre mondiale, le Musée fut de nouveau pillé. De précieuses collections ainsi que des objets séparés furent emportés en Allemagne sans qu'on pût jamais retrouver leurs traces.

Après la libération, le Musée reprit son activité. Il fut tout d'abord enrichi par une belle collection d'objets provenant de la

guerre de libération 1941—1945. En plus de plusieurs expositions réussies, dont la plus importante fut celle de l'année consacrée au dixième anniversaire de l'insurrection des peuples yougoslaves, le Musée Militaire avait également une exposition permanente ayant trait à l'ancienne histoire de guerre et à la Guerre de Libération Nationale.

Mais les conditions dans lesquelles le Musée devait exercer ses activités étaient plus qu'insatisfaisantes: des baraques inconvenantes servaient de dépôts; des ateliers et des bureaux du Musée n'avaient pas de possibilité de développer leur activité et d'atteindre ainsi le niveau de la muséologie contemporaine.

Il fut donc décidé en 1956 de réadapter le bâtiment de l'ancien Institut géographique militaire aux salles d'expositions, dépôts et bureaux pour les besoins du Musée Militaire. Bien que cet immeuble, construit en 1929, eût plusieurs reproches du point de vue d'urbanisme et d'authenticité de la forteresse de Kalemegdan, le Musée Militaire n'avait d'autres moyens que de s'orienter vers la réadaptation de ce bâtiment, et ce pour plusieurs raisons. Tout d'abord de vieilles forteresses offrent une ambiance idéale pour y situer des musées militaires. Il y existe des possibilités extraordinaires pour l'exposition de vieilles armes. Les objets ainsi exposés animent des forteresses, évoquent leurs fonctions d'autrefois et les rendent plus attractives. Le Musée Militaire rend ainsi service à la forteresse et la forteresse de son côté offre, avec ses vieilles murailles, un cadre historique aux expositions du Musée Militaire, cadre qu'aucun bâtiment nouveau ne pourrait lui offrir. C'est avec un intérêt tout particulier qu'on étudia la possibilité d'adaptation des cachots d'autrefois aux salles d'exposition. Sous le rempart principal de la forteresse de Kalemegdan, sur lequel se situe l'immeuble du Musée, s'étend une enfilade de corridors souterrains communiquant mutuellement.

Leur architecture et leurs communications offrent des salles d'exposition extraordinaires. Mais, ce ne sont pas les seules raisons qui plaident en faveur de la décision demandant que le Musée Militaire restât à Kalemegdan. Le fait que sa création et son activité, qui se déroulait au cours de huit décennies, étaient liées à la forteresse de Kalemegdan, imposait dans un certain sens le respect de la tradition qui n'était pas privée du symbolisme rappelant des grands événements évoqués par des objets du Musée.

Ensuite, Kalemegdan, en tant que lieu de promenades le plus attractif et parc préféré de la capitale, assure de nombreux visiteurs, ce qui est d'une importance primordiale pour tous les musées.

Les importants travaux effectués au cours de quatre années étaient d'ordre technique, de construction et de muséologie.

TRAVAUX DE CONSTRUCTION ET TECHNIQUES EFFECTUÉS SUR LE BATIMENT ET LE REMPART

Ces travaux n'étaient ni simples ni peu importants. Il a fallu beaucoup d'efforts et d'habileté des constructeurs et des architectes pour adapter un bâtiment qui était destiné aux fins entièrement différentes aux besoins d'un musée riche en thèmes de notre histoire de guerre qui avait suivi un cours de 14 siècles. Chaque thème, chaque groupe d'objets exposés, et souvent un objet séparé, exigeaient une conception déterminée de la salle d'exposition. En même temps l'équipement technique moderne que le Musée Militaire fit installer dans le nouveau bâtiment — climatisation, éclairage moderne, signaux d'alarme en cas d'incendie — posaient de nouvelles exigences, demandaient des solutions techniques complexes, inévitables dans les conditions d'une adaptation.

Les travaux sur les espaces extérieurs, les remparts et le fossé, s'étendant sur une surface qui a plus de 25.000 m² n'ont pas été moins compliqués. Etant donné qu'il s'agissait d'un monument historique sous la protection de l'Etat, la moindre entreprise imposait des consultations sérieuses des

archéologues, urbanistes, historiens et autres. Cette collaboration a été fructueuse, bien que souvent l'on ne pût arriver à des solutions idéales pour des raisons objectives. Mais, un grand travail, un travail considérable a été effectué. La plus belle et la plus importante partie de la forteresse de Kalemegdan a été conservée. Ses murailles ont été réparées et conservées dans la mesure du possible au moment de l'exécution des travaux. Dans ce sens, le travail de conservation s'effectuera sans cesse. En même temps l'on a procédé aux travaux considérables de reconstruction suivant la documentation offerte par l'Institut pour la protection des monuments culturels de la RP de Serbie et par l'Institut, nouvellement créé, pour la protection des monuments culturels de Belgrade. Parmi les entreprises les plus importantes dans ce domaine l'on peut ranger: la reconstruction du pont entre Stambol Kapija et le portail situé au pied de Sahat Kula, la reconstruction de l'ancienne place des 20 canons sur le rempart et la reconstruction du passage souterrain qui, de l'extérieur du rempart et de la terrasse de la rivière Save, mène vers le fossé intérieur de la forteresse. L'impossibilité de réaliser entièrement ces entreprises est due à la pauvreté de la documentation sur la forteresse, qui n'était à même de donner les informations détaillées sur certaines entreprises ni aux organes de la protection des monuments ni à l'entrepreneur de ces travaux. Mais ces difficultés d'ordre objectif ne devaient pas représenter une raison que ce monument historique, un des plus importants de Belgrade et connu dans le monde, soit délaissé. Le fait que l'aménagement, la conservation et la restauration de cet espace ont exigé d'utiliser environ 800 m³ de matériaux de construction, de retirer de cet endroit environ 12.000 m³ de gravier et de terre et de construire 6.500 m² de sentiers et de chemins et 13.000 m² de surfaces vertes, prouve qu'un grand effort a été employé et que des moyens matériels importants ont été investis dans la restauration de ce monument historique précieux. Cette entreprise représente en même temps une base solide pour l'aménagement et la conservation de l'ensemble de la forteresse de Belgrade.

TRAVAUX DANS LE DOMAINE DE LA
MUSÉOLOGIE

La conception de base de la nouvelle organisation du Musée reposait tant sur la tradition du Musée et sur ses fonds, que sur les tâches principales qu'il avait devant lui. La majeure partie de Musées militaires dans le monde est de type d'arsenal, c'est-à-dire, ils présentent par leurs expositions le développement des armements suivant des types d'armes et l'évolution des uniformes dans un cadre national ou, encore plus souvent, dans un cadre international. Rares sont des expositions des musées militaires présentant l'histoire de guerre nationale. Notre Musée Militaire, dès sa fondation, donnait à ses expositions de guerres un caractère historique. Il a fallu incontestablement continuer cette orientation. C'était d'ailleurs notre dette envers notre histoire. Au cours de quatorze siècles nos peuples ont combattu presque sans cesse pour assurer leur existence dans les Balkans, pour leur indépendance contre des conquérants étrangers. Cette histoire de guerres de libération présente un matériel utile pour des muséologues militaires.

C'est pourquoi, la partie historique de ce travail représente la première et la plus importante partie de la conception du Musée Militaire. Le bâtiment nouvellement adapté est réservé tout entier à l'exposition portant sur l'histoire de guerre des peuples de Yougoslavie depuis l'arrivée des Slaves dans les Balkans jusqu'à la Guerre de Libération Nationale 1941—1945.

Les dépôts du Musée Militaire disposent de riches collections d'armes qui, une fois exposées, peuvent donner l'idée du développement de la technique de guerre. C'est pour cette raison que les cachots souterrains situés sous le rempart, sont adaptés à ce genre d'exposition. L'on est en train de procéder à des préparatifs pour cette exposition. Dès que la conception de cette exposition sera réalisée, le Musée Militaire sera complet, et même plus que cela. Par sa conception, son équipement technique, son organisation moderne il sera probablement une vraie révélation pour les muséologues militaires.

Au cours des quatre années de leur travail, les collaborateurs techniques du Musée Militaire élaboraient, en collaborant avec

des muséologues, archéologues et historiens du pays entier, un plan thématique, et complétaient en choisissant et en étudiant le matériel, en compulsant la documentation, les cartes militaires historiques etc. Ce fut un travail long et complexe, mais qui a donné d'excellents résultats.

Les 52 salles du nouveau bâtiment du Musée sont réservées à l'étude de 72 thèmes de notre histoire de guerre. Le rez-de-chaussée présente l'histoire de guerre avec la Première guerre mondiale inclus, tandis que tout le premier étage est consacré à la présentation de la Guerre de Libération Nationale 1941—1945.

L'exposition comprend 3.109 objets classés et étudiés. Dans les musées historiques en général, et dans les musées militaires et historiques en particulier, le succès de la conception du musée, à côté des objets authentiques, dépend également des graphiques, des légendes habilement choisies, des textes, des cartes historiques, et, surtout, des oeuvres d'art. Le travail sur cette partie de l'exposition a été surtout difficile et a duré très longtemps. L'on a élaboré 37 cartes pour l'ancienne histoire de guerre et 34 pour la Guerre de Libération Nationale de 1941 à 1945. L'élaboration d'une nouvelle carte historique représente un travail scientifique, technique et plastique important et comporte les phases suivantes de travail:

- réunion des données historiques qui doivent figurer sur la carte;
- élaboration de la base topographique et géographique y compris les noms géographique correspondant à l'époque historique traitée par la carte;
- inscription des données historiques sur une telle base géographique et topographique;
- traitement plastique de la carte et son élaboration.

Le travail sur la réalisation de la nouvelle conception du Musée Militaire à Belgrade a donné encore un résultat important: pour la première fois un grand nombre d'artistes des arts plastiques a collaboré dans une étude aussi vaste avec des muséologues. Plus de 40 artistes de Serbie, de Croatie et de Bosnie ont travaillé sur les diverses réalisations plastiques indispensables au Musée Militaire. Il va sans dire aujourd'hui que cette collaboration a abouti à un double

résultat. Les éléments plastiques du Musée Militaire sont à ce point fonctionnels et sont incorporés dans des thèmes du Musée, qu'ils ne s'imposent ni à un amateur, ni à un expert, ni ne surgissent parmi d'autres objets. Par contre, ils font des objets du Musée une histoire pittoresque et intéressante. Par conséquent, les experts du Musée Militaire ont trouvé un rapport exact entre des objets authentiques et le matériel plastique auxiliaire du Musée, ce qui est très important et souvent difficile à réaliser. D'autre part, des artistes ont collaboré étroitement avec des experts du Musée ayant en vue les objets, des armes, des ossements y relatifs. Ainsi leurs oeuvres sont devenues une vision du passé qui par sa valeur documentaire anime et évoque des événements auxquels elles sont consacrées.

Les visiteurs qui passent par les salles du Musée Militaire de Belgrade, n'y trouvent pas seulement un arsenal d'armes ennuyeux. Ils deviennent témoins d'anciennes et de nouvelles guerres non seulement grâce à une revue du développement de la technique de guerre, mais aussi grâce à une présentation plastique des soldats en costumes et en uniformes de différentes époques, ils suivent leurs mouvements, des tableaux de leurs batailles et des paysages qui en étaient le cadre. Des panneaux et des vitraux de Musée Militaire nous évoquent des guerriers Huns, ou de vieux guerriers slaves, habillés dans leurs costumes, avec leurs arcs tendus, des janissaires turcs, des combattants de la Frontière Militaire, des paysans de la rébellion paysanne de Gubec et des insurgés de Karadjordje. Des cartes présentent des batailles de la Lutte de Libération Nationale permettant de suivre des colonnes des brigades et des bataillons aussi bien lorsqu'ils attaquaient l'ennemi que lorsqu'ils se retiraient devant lui. Ces cartes présentent des formations militaires des occupants de toutes les couleurs qui ravageaient notre pays.

Les oeuvres d'arts plastiques, du nouveau Musée Militaire représentent certainement une des réalisations extraordinaires. Elles présentent un intérêt tout particulier, étant donné qu'elles ont été réalisées au moyen de différents matériaux et de différentes techniques partant de la mosaïque jusqu'à

la fresque, du métal strillé jusqu'à la graphique, huile et la technique de vitraux.

Le Musée Militaire a réservé une place importante à la présentation de la Guerre de Libération Nationale 1941—1945. La moitié de salles d'exposition de tout le Musée lui sont consacrées. Il n'a pourtant pas été facile de séparer des éléments purement militaires de la complexité des événements révolutionnaires. C'était un travail peu enviable. La Révolution ne peut être conçue entièrement que par l'examen de tous les mouvements révolutionnaires de toutes les formes de la lutte et de l'organisation des facteurs ayant un rôle important dans la révolution. Pourtant ce travail ne fait pas partie de la conception du Musée Militaire, étant donné qu'il est déjà confié au Musée de la Révolution socialiste des peuples de Yougoslavie, qui vient d'être créé. C'est pour cette raison que le Musée Militaire s'est réservé seulement à présenter l'insurrection de 1941, le développement de la Lutte de Libération Nationale et les batailles principales que les détachements de partisans et l'armée de Libération Nationale de Yougoslavie ont menées au cours de la guerre de quatre ans, la contribution de notre armée à la victoire remportée sur les puissances obscures de la coalition hitlérienne dans la Deuxième guerre mondiale.

La grande richesse du Musée en documents authentiques, en armes et en équipement qui appartenaient au cours de la dernière guerre aux combattants et aux formations de notre Armée de Libération Nationale, des cartes élaborées d'une manière plastique et représentant des opérations principales menées par nos formations, donnent une idée unique d'une partie de notre révolution qui se passait au cours de la guerre, de sa marche d'année en année, de son héroïsme et de sa victoire définitive couronnée par la libération de la Yougoslavie de l'occupation soldatesque.

Les évaluations de la nouvelle conception du Musée Militaire faites par de nombreuses personnalités culturelles et de nombreux experts, ainsi que les jugements quotidiens de nombreux visiteurs des salles de ce Musée, prouvent incontestablement que la Yougoslavie et Belgrade ont créé un musée bien organisé, digne des thèmes qui lui ont été confiés.

„Маршал Тито разгледа изложбене просторије Војног музеја на дан отварања 20. октобра 1961.

Maréchal Tito visite les salles d'exposition du Musée Militaire le jour de l'inauguration 20 octobre 1961

Зграда на горњем граду калемегданске твр-
баве у којој је отворена прва изложба Вој-
ног музеја 1904. године

Le Bâtiment dans la Cité haute de la forteresse
de Kalemegdan où fut inaugurée la première
exposition du Musée Militaire en 1904

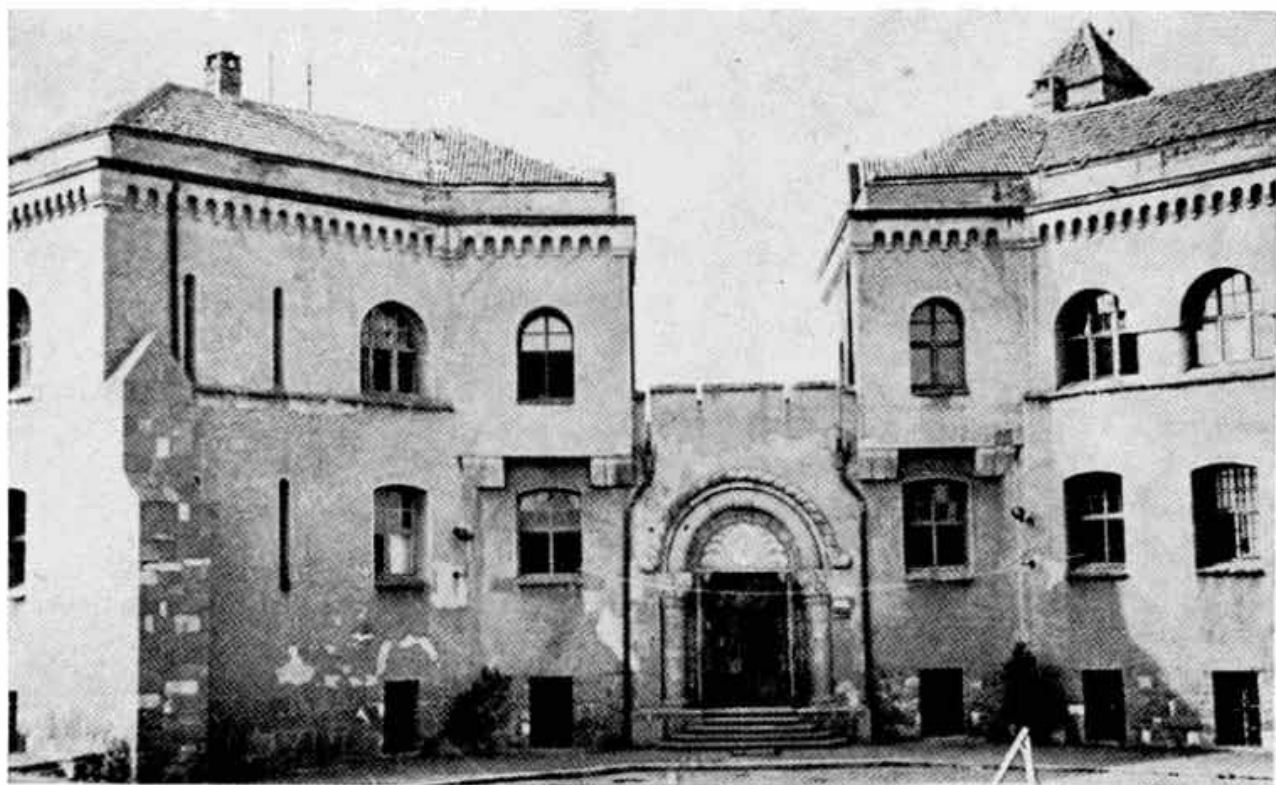
Зграда на горњем граду калемегданске твр-
баве у којој је био смештен Војни музеј од
1937. до 1961. године

Le bâtiment dans la Cité haute de la forteresse
de Kalemegdan où se trouvait le Musée Mili-
taire de 1937 à 1961

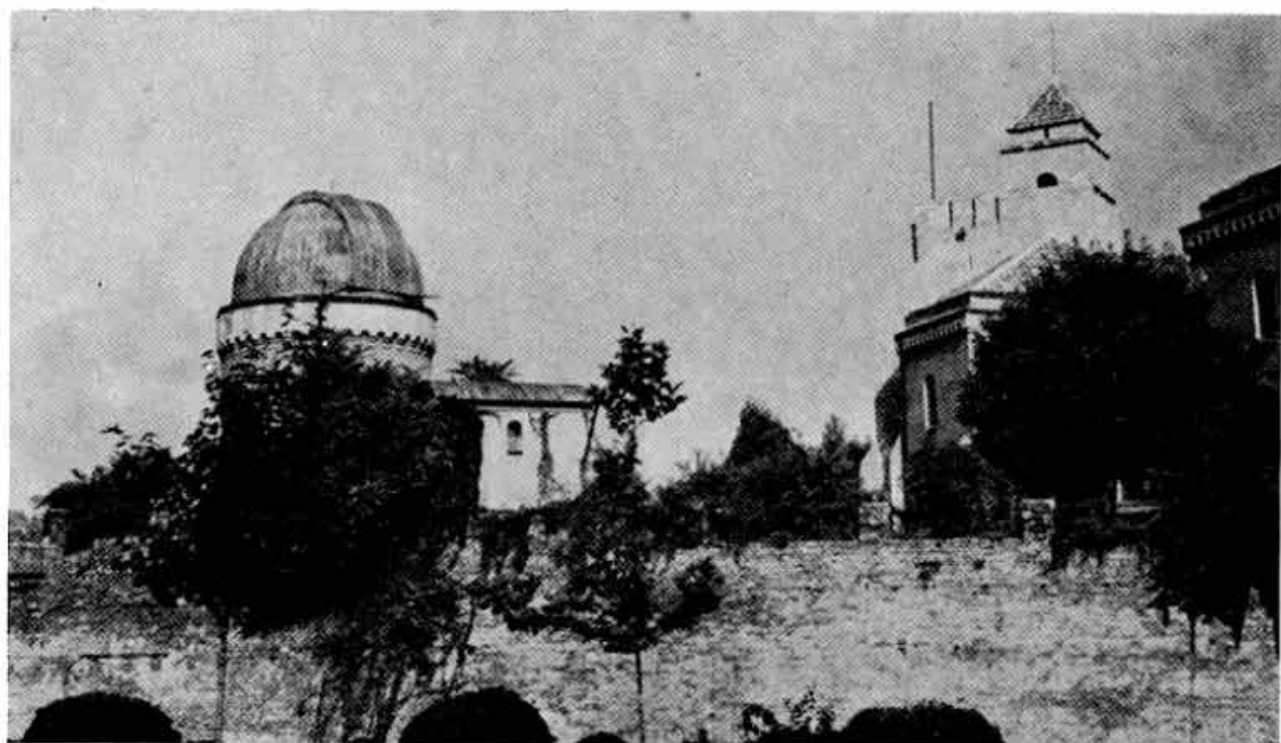
Поглед на нову зграду Музеја (адаптирана зграда Војно-географског института) у којој је 20. октобра 1961. године отворена нова изложбена поставка Војног музеја.

Vue du nouveau bâtiment du Musée (ancien Institut géographique militaire) où fut ouverte le 20 octobre 1961 la nouvelle exposition du Musée militaire.

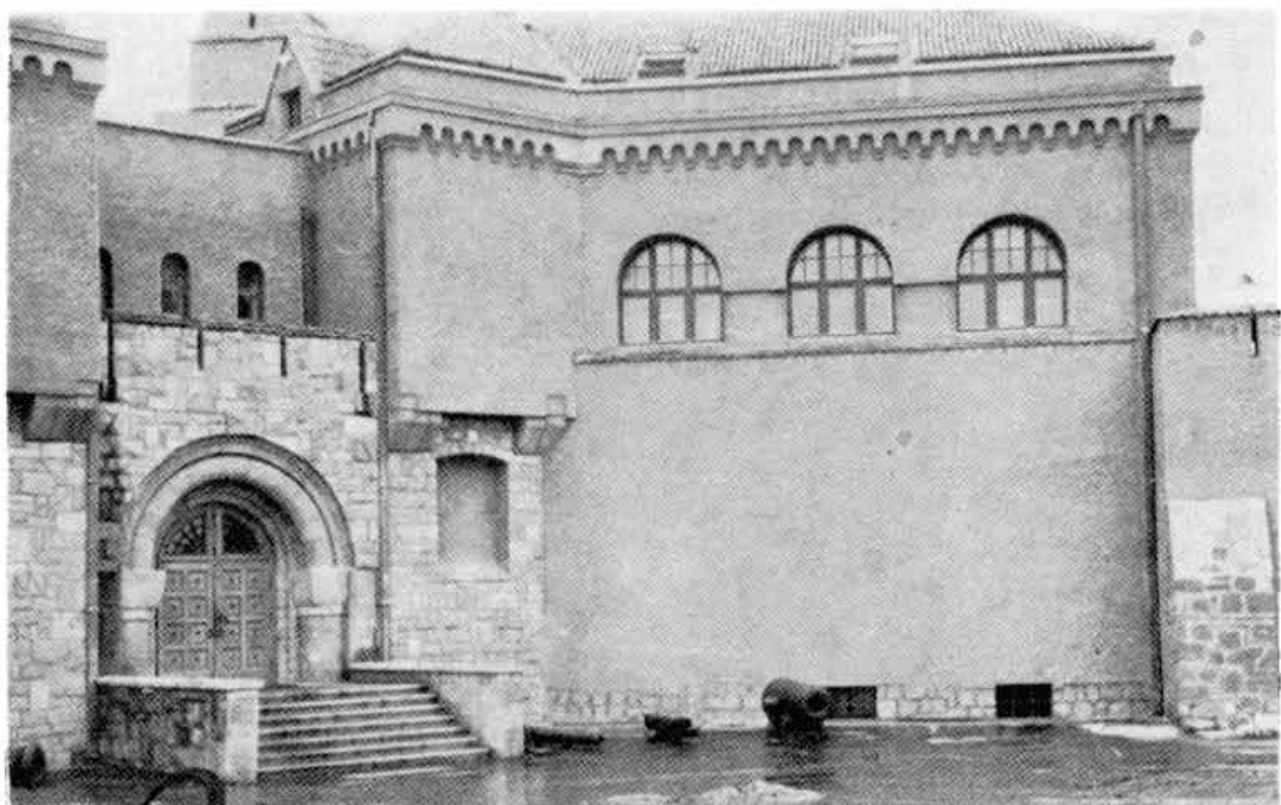
Главни улаз у нову зграду Војног музеја пре адаптације

L'entrée principale dans le nouvel immeuble du Musée militaire avant l'adaptation

Опсерваторија Војногеографског института која је за време адаптације зграде института порушена

L'observatoire de l'Institut géographique militaire démolé par des travaux d'adaptation de l'immeuble

Главни улаз у нову зграду Војног музеја после адаптације

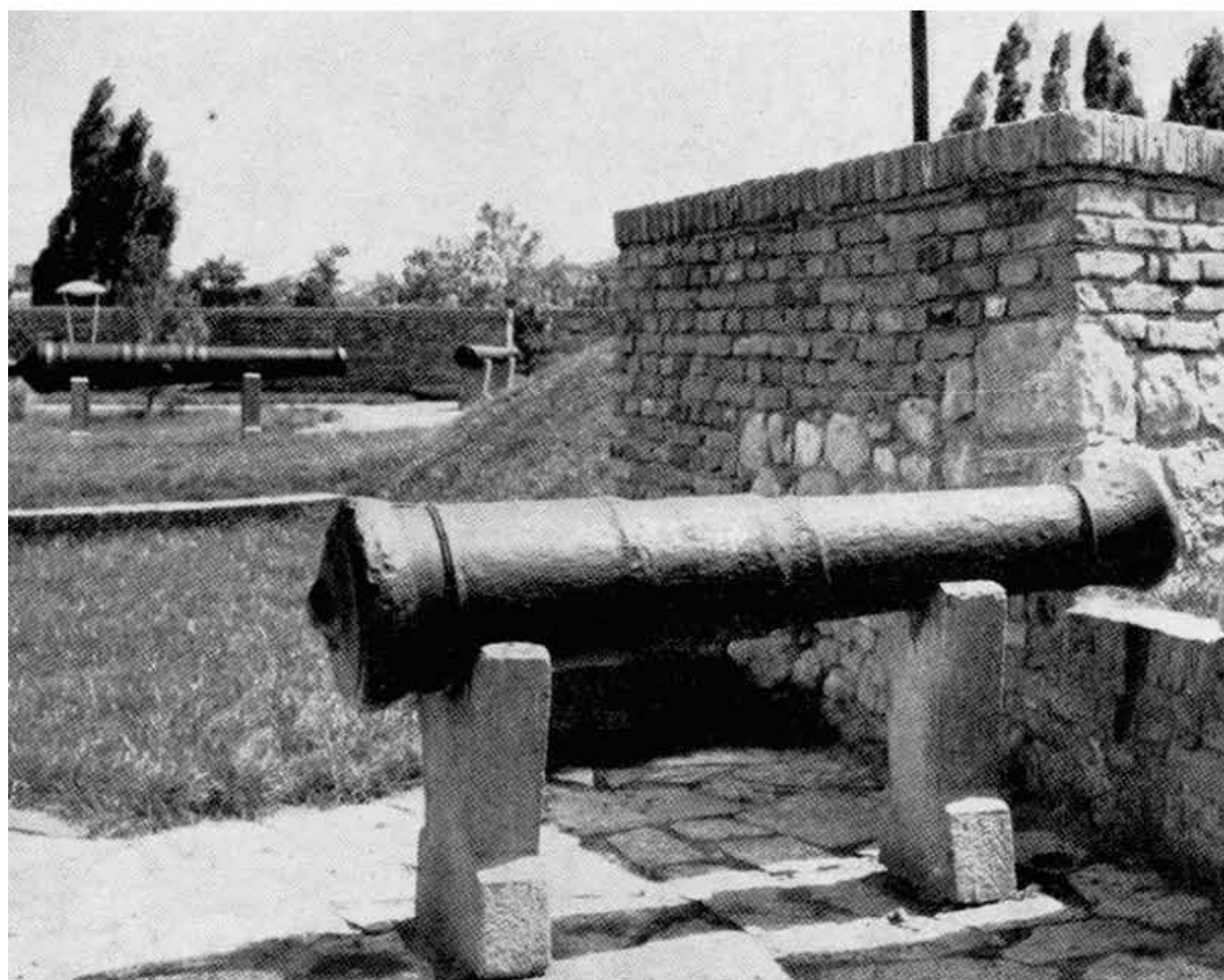
Entrée principale dans le nouvel immeuble du Musée militaire après adaptation.

Велика отворена тераса на згради музеја пре адаптације

La grande terrasse existant avant l'adaptation

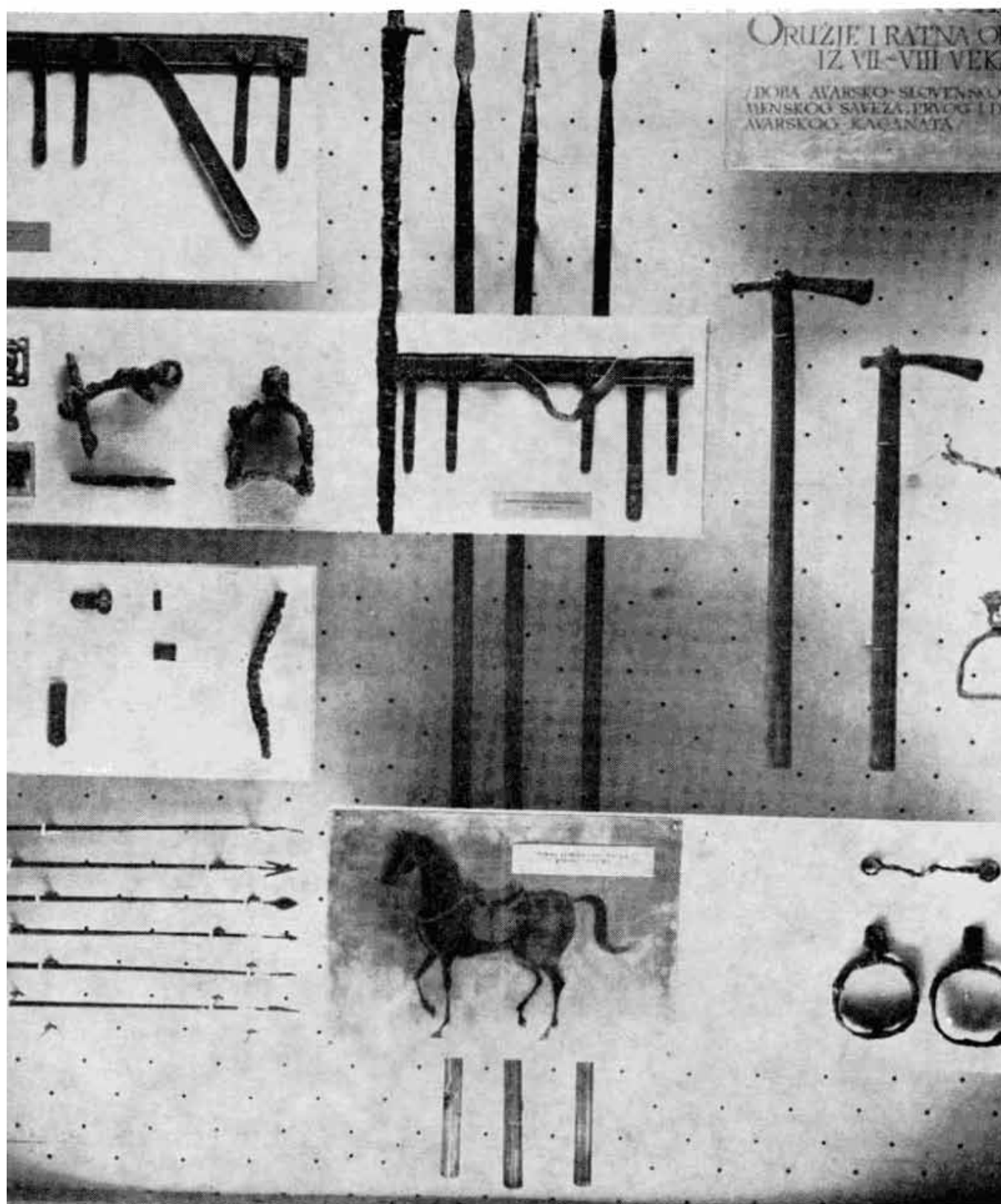
Постављени топови на реконструисаним ампласманима на главном бедему
твржаве.

Canons remis aux emplacements reconstitués sur le rempart principal de la
forteresse

Карта: Долазак Словена на Балканско полуострво, у Јужну Панонију и источне Алпе.
Рад академског сликара Душана Ристића

Carte: arrivée des Slaves à la Péninsules balkanique dans la Pannonie du Sud et les Alpes orientales (oeuvre du peintre Dušan Ristić)

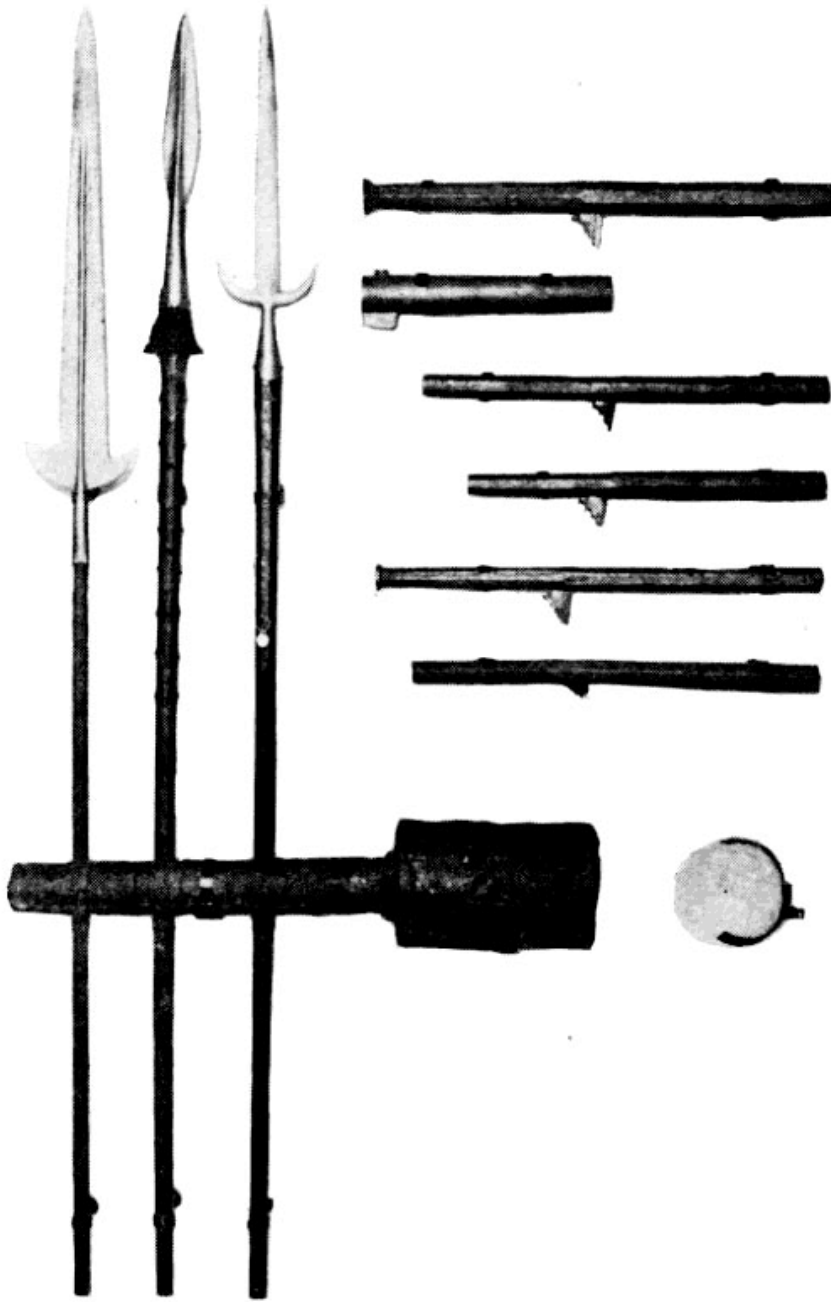
Витрина оружја и опреме из доба аварско-словенског племенског савеза (VII—VIII век н.е.)

Vitrine avec les armes et l'équipement de l'époque de l'amitié entre Slaves et Avars (VII et VIII s. de notre époque)

Транспарентна карта: Феудална Србија XII—XIV века. Рад академског сликара Бошка Карановића

Carte en transparence: Serbie féodale au XII à XIVe siècle (oeuvre du peintre Boško Karanović)

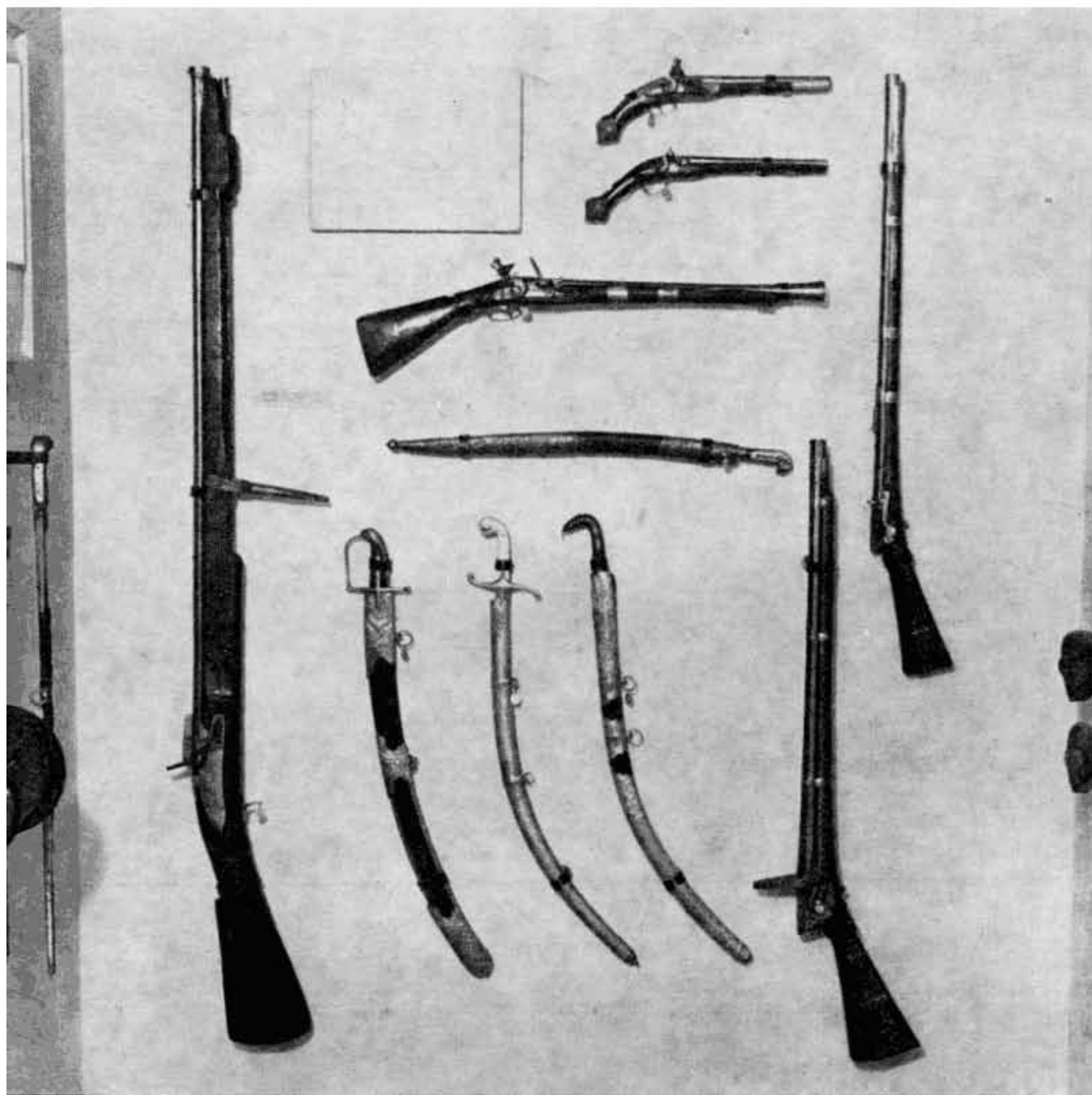
Примерци наоружања средњеveковне Босне у XV веку и предмета из времена пропасти српске деспотовине и Босне.

Exemplaires d'armes de la Bosnie médiévale au XVe siècle et les objets exposés datent de l'époque du déclin de l'Etat serbe et de celui de Bosnie

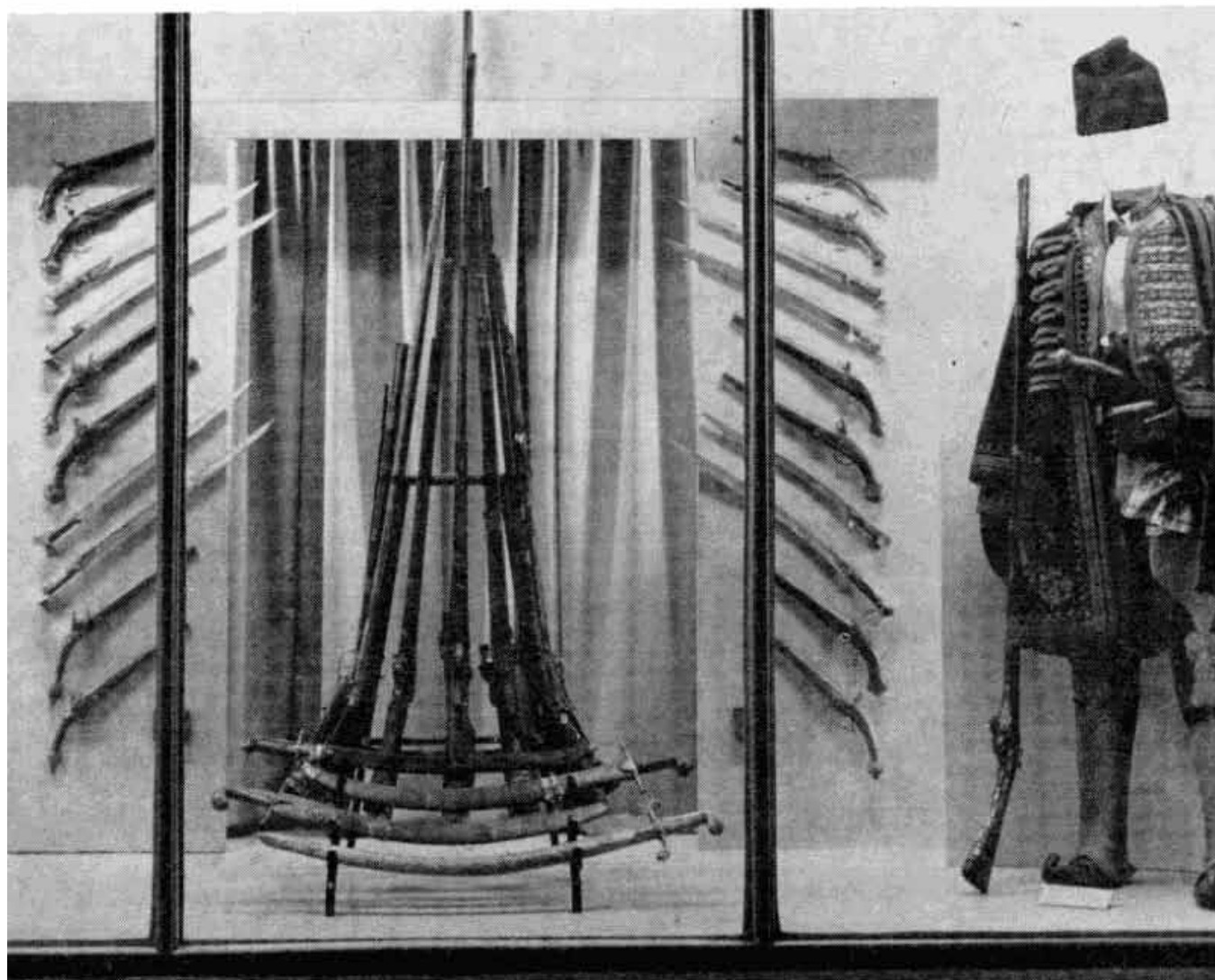
Крсто Хегедушић: Композиција битке код
Кршког 1573. године

Krsto Hegedušić: Composition de la bataille
de Krško en 1573

Детаљ изложеног оружја из доба војне крајине (XVI—XVIII век)

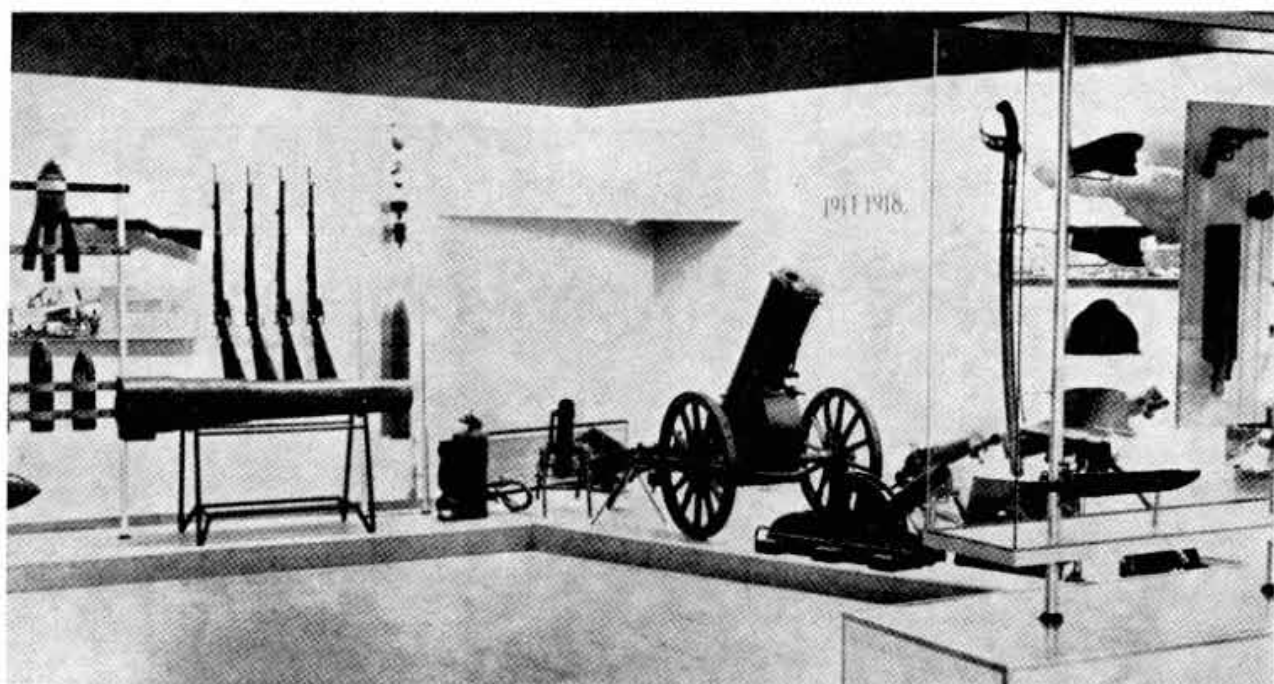
Détail des armes exposées datant de la «frontière militaire» (XVI—XVIII siècle)

Витрина са оружјем и опремом хајдука и устаника с краја XVIII и почетком XIX века

Vitrine avec les armes et l'équipement des rebelles de la fin du XVIII et du début du XIXe siècle

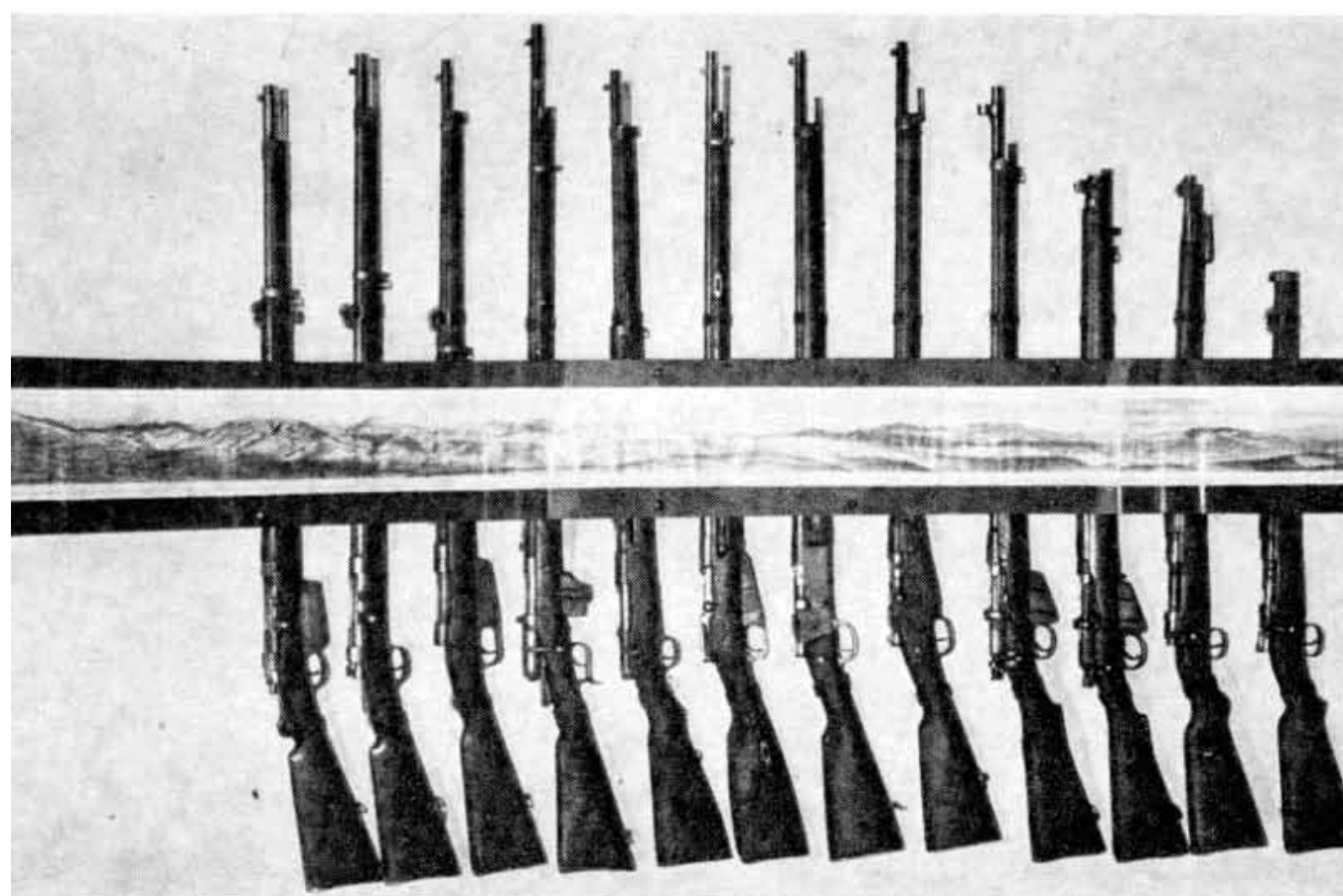

Изложбена дворана I светског рата (детал)
 Типови пушака из I светског рата са панорамом солунског ратишта (Оригинални цртеж српског официра из времена припреме пробоја солунског рата)

Salle d'exposition de la Ière guerre mondiale (détail)

Types de fusils de la Ière guerre mondiale avec un panorama du champ de bataille de Salonique (dessin original d'un officier serbe fait à l'époque des préparatifs de la percée du front de Salonique)

3

1 Заставе српских пукова из I светског рата	Drapeaux des régiments serbes datant de la 1ère guerre mondiale
2 Српска и савезничка одликовања из I светског рата	Décorations serbes et alliées de la 1ère guerre mondiale
3 Детаљ изложбе са наоружањем бивше југословенске војске уочи другог светског рата	Un détail de la salle d'exposition avec l'armement de l'armée yougoslave à la veille de la 2 ^e guerre mondiale

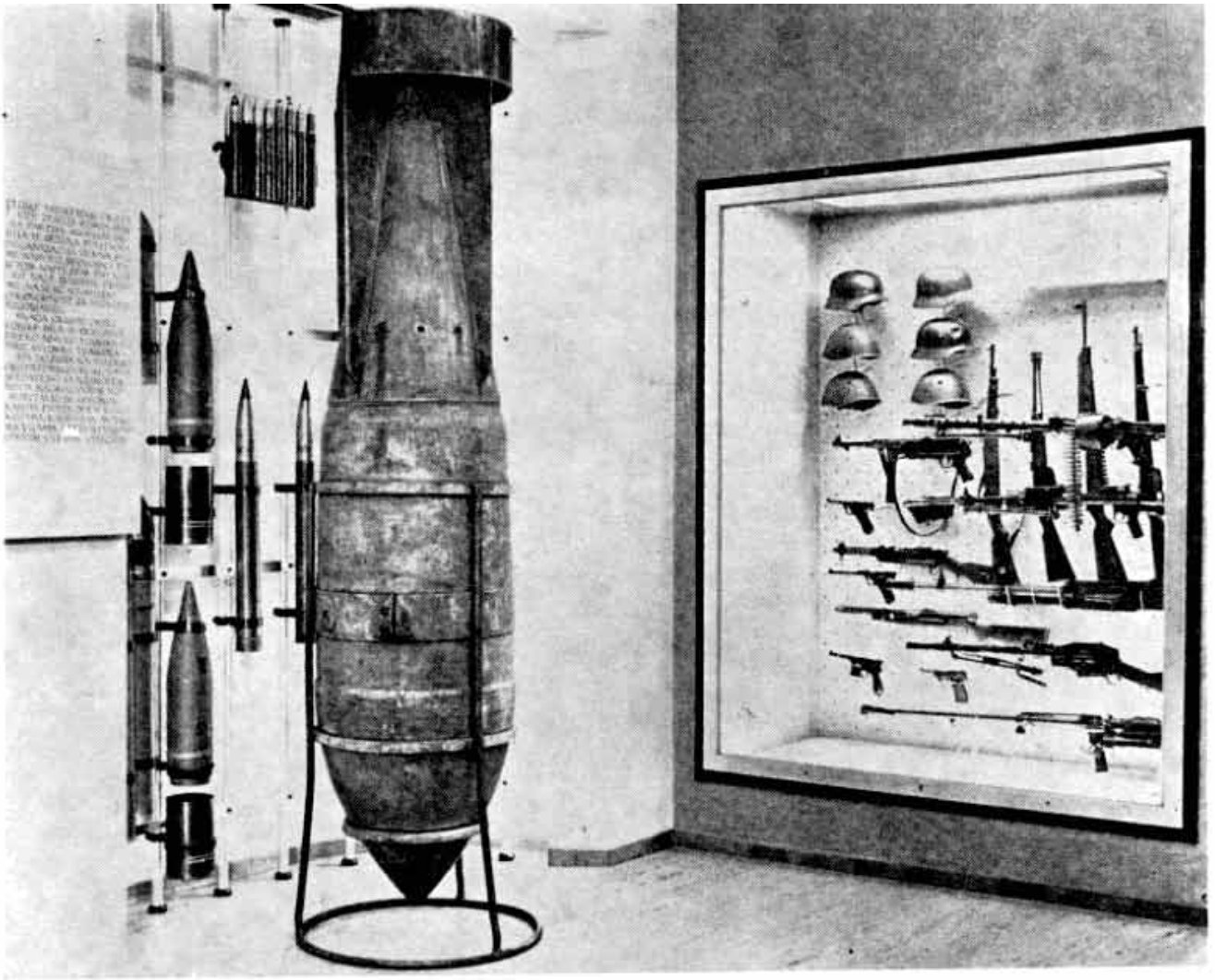
Детаљ дворане: Устанак народа Југославије 1941. године. Скулптура: „Позив на устанак”. Рад академског вајара Војина Бакића

Un détail de la salle «Insurrection des peuples de Yougoslavie en 1941» (sculpture «Appel à l'insurrection» — œuvre du sculpteur Vojin Bakić)

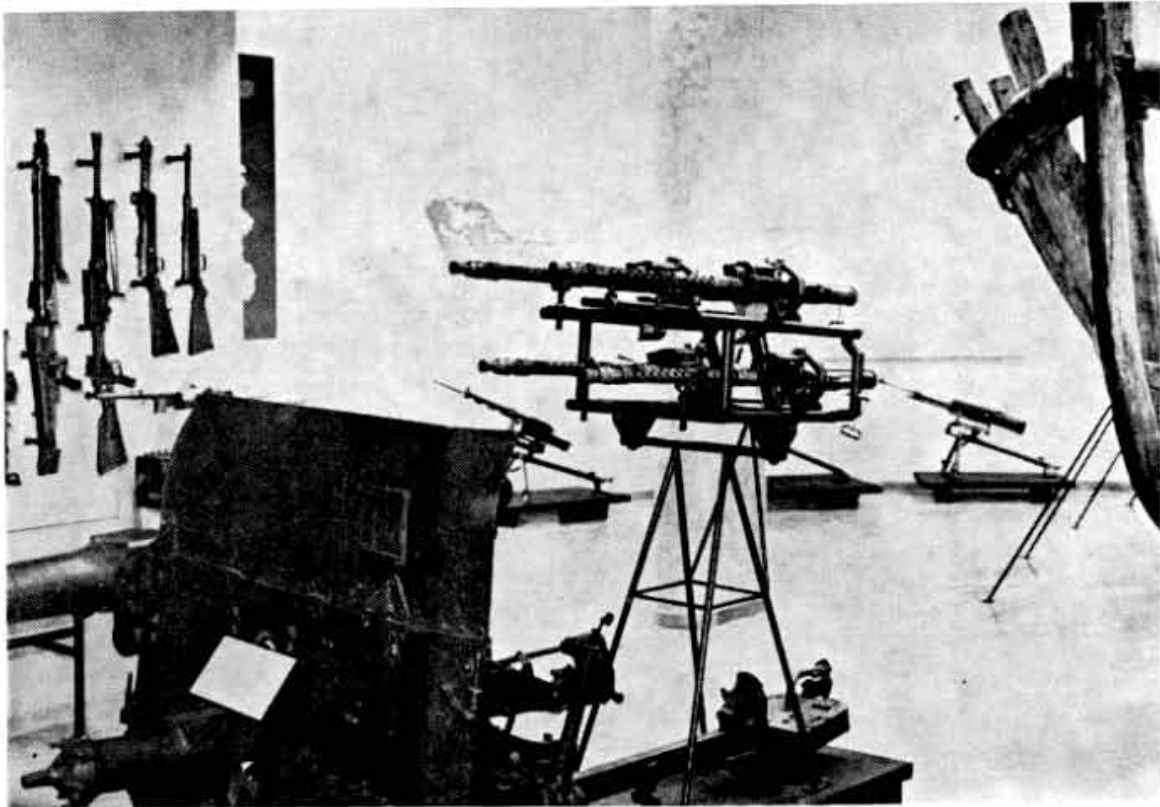

Витрина са предметима који су у току рата припадали Врховном команданту НОВ маршалу Југославије Јосипу Брозу Титу

Vitrine des objets ayant appartenu au cours de la guerre au Commandant suprême de l'Armée de Libération, le Maréchal de Yougoslavie Josip Broz Tito

1

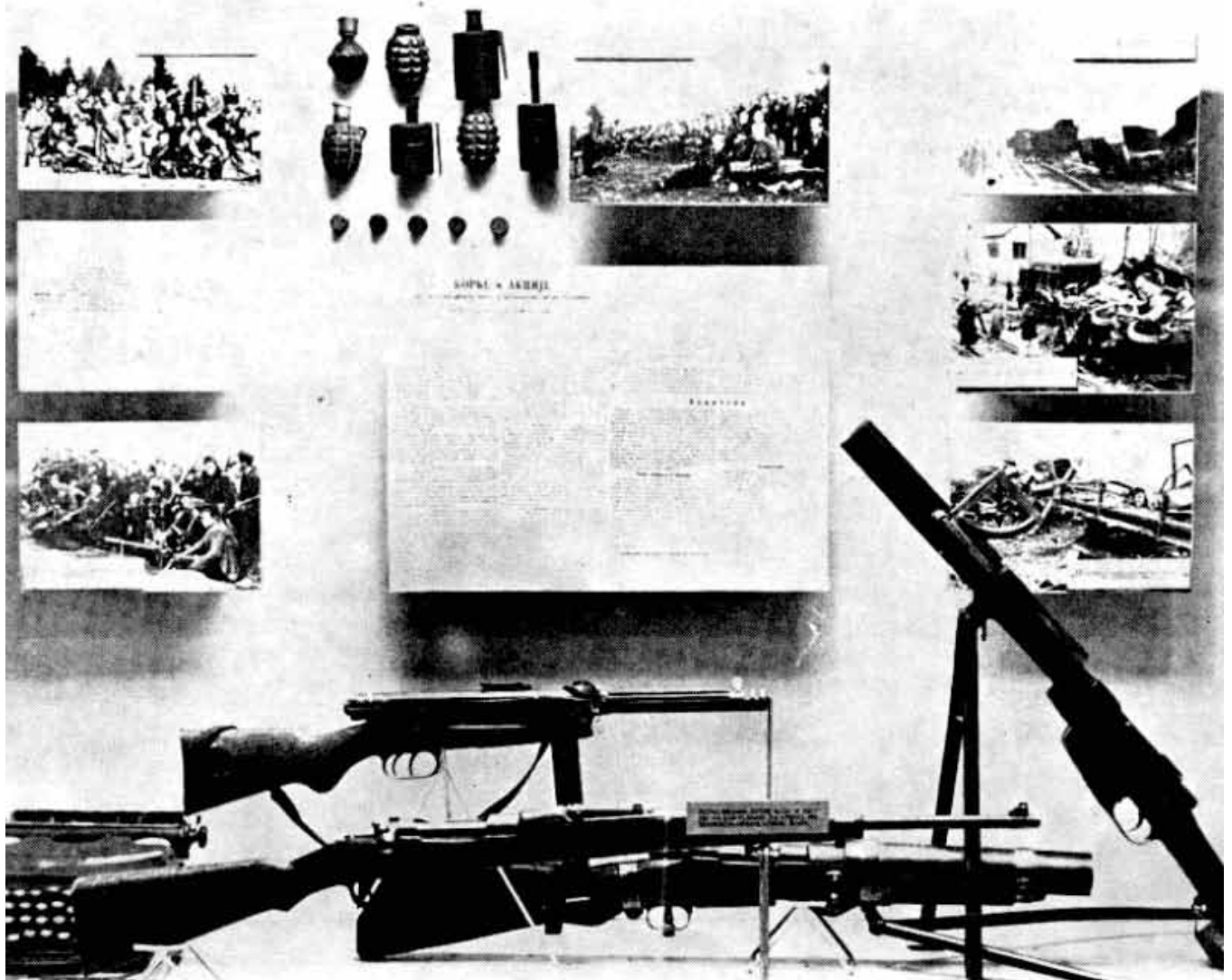
2

3

1 Преглед пешадијског и артиљеријског наоружања окупационих трупа у Југославији 1941. године	Revue des armes d'infanterie et d'artillerie des troupes d'occupation en Yougoslavie en 1941
2 Изложбена дворана: „Стварање и дејства југословенске ратне морнарице 1941—1945. године“	Salle d'exposition «Création et activité de la marine de guerre yougoslave 1941—1945»
3 Експонати везани за операције на Козари и у Словенији 1942. године	Exposition concernant les opérations militaires de Kozara et en Slovénie en 1942

I

3

1 Експонати из битке на Неретви 7—15 марта 1943. године

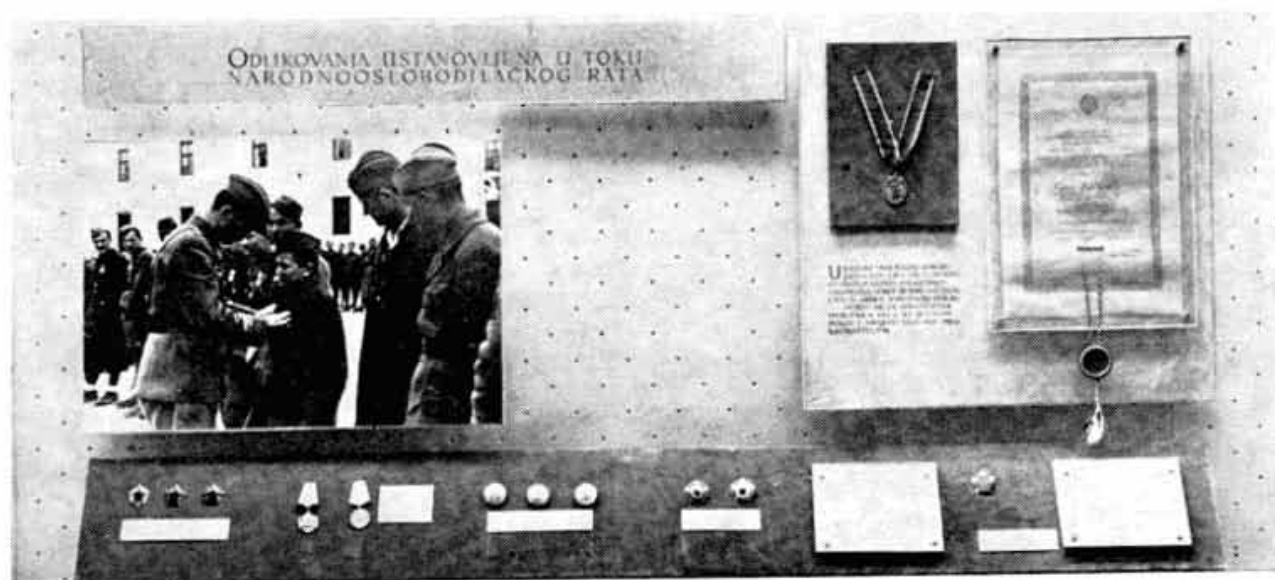
Exposition concernant la bataille de Neretva du 7 au 15 mars 1943

2 Експонати и документи о борбама јединица НОВ широм Југославије у време битке на Сутјесци 1943. године

Exposition et documents sur les batailles des unités de l'Armée de Libération dans toute la Yougoslavie et particulièrement à Sutjeska en 1943

3 Исмет Муџезиновић: Фрагмент из НОР-а (изложено на алуминијуму)

Ismet Mujezinović: Fragment de la Guerre de Libération (aluminium gravé)

Сала победе: ратне заставе јединица Народноослободилачке војске и партизанских одреда Југославије (деталј)

Ратна одликовања Југословенске народне армије

Salle de la victoire: drapeaux de guerre des unités de l'Armée de Libération et des Détachements des Partisans (détail)

Décorations de guerre de l'Armée populaire yougoslave